

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙ
ІЗ КОМПОНЕНТАМИ КОРОН-, КОВІД-, COVID-**

Кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська
мова і література»
Мірошниченко Юлії Вячеславівни

Науковий керівник:
Дюкар Катерина Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент ЗВО

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЯК ОБ’ЄКТ МОВОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ.....	7
1.1 Неологізми як мовна універсалія:	8
дефініція, критерії виділення	8
1.2. Внутрішньомовні та позамовні чинники формування	16
нових мовних одиниць.....	16
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	25
ІННОВАЦІЙНИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ.....	25
КОРОН-, КОВІД-, COVID-	25
2.1. Склад і структура лексико-тематичної групи з компонентами корон-, ковід-, covid-	25
2.2. Словотвірні аспекти неологізмів	33
періоду пандемії COVID–19	33
2.2.1. Узуальні способи словотворення	33
2.2.1.1. Суфіксальний спосіб словотвору	33
2.2.1.2. Префіксальний спосіб словотвору	37
2.2.1.3. Композиція, або основоскладання	37
2.2.1.4. Основні словотвірні моделі.....	44
дериватів із елементами корон-, ковід-, covid-	44
2.2.2. Неузальні способи словотворення.....	46

2.2.2.1. Субституція.....	46
2.2.2.2 Контамінація.....	47
Висновки до розділу 2	50
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо помітне зацікавлення дериватологією, про що свідчать численні розвідки, присвячені багатьом питанням словотвору на різних етапах розвитку мови. Однак слід констатувати деякий брак праць із вивчення новотворів із частками корона-, ковід-, covid-. До недостатньо розроблених питань зараховуємо й семантико-граматичний аспект інноваційних одиниць, зокрема особливості їхнього утворення.

Одним із головних чинників розвитку мови є задоволення мовленнєвих потреб. Зміни в науково-технічному й суспільно-політичному житті переважно зумовлюють появу нових лексичних одиниць або трансформацію тих, що вже побутують. Мова – живий організм, що є своєрідним віддзеркаленням усіх процесів і подій, що відбуваються в соціумі. Оскільки вона постійно рухається уперед разом із прогресивним розвитком людського суспільства й кожної особистості зокрема, процес розширення лексичного складу є безперервним, хоча й відбувається нерівномірно. Характерною рисою розвитку мовної системи початку XXI століття є поява великої кількості семантико-словотвірних новацій.

Вивчення неологізмів постійно привертає увагу науковців, адже нові слова є носіями різної інформації: своєрідним чином вони характеризують період, у якому виникли, групу мовців, що послуговується ними, власне мовну систему.

Попри те, що сьогодні є достатня кількість українських та зарубіжних теоретичних досліджень, присвячених різним аспектам вивчення інноваційних лексичних одиниць, окремі питання залишаються дискусійними й вимагають детального вивчення. Це й зумовило **актуальність** нашого звернення до відповідної семантико-граматичної групи

інноваційних слів української мови, а саме дериватів із компонентами корона-, ковід-, covid-.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в науковому семінарі «Актуальні питання граматики й словотвору сучасної української мови» відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Аналіз системи рівнів української мови XVII—XXI ст.».

Мета роботи – з'ясувати семантичні й словотвірні особливості новотворів із компонентами корона-, ковід-, covid-, урахувавши специфіку граматичної структури й дериватологічних процесів.

Метою роботи передбачено розв'язання таких **завдань**:

- зреферувати й проаналізувати науково-теоретичну літературу, присвячену питанням інноватики;
- установити склад і структуру лексико-семантичної групи з названими компонентами;
- виявити тематичне багатство аналізованої групи похідних одиниць;
- скласифікувати лексеми з компонентами корона-, ковід-, covid- за способами й засобами творення, проаналізувати їхні (лексем) основні ознаки;
- розглянути специфіку словотвірних формантів, залучених до творення неологізмів, у сучасних дериватологічних процесах української мови;
- схарактеризувати семантичні особливості лексичних новотворів української мови, виникнення яких зумовлено впливом сучасних суспільних процесів, пов'язаних із пандемією коронавірусу;

Об'єкт дослідження – інноваційні лексичні одиниці української мови з компонентами корона-, ковід-, covid-.

Предметом вивчення є дериватологічні процеси й словотвірні засоби визначеної лексичної групи, семантична структура обраної групи новотворів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є довідникові й підручникові джерела, словники української мови, праці С. Алаторцевої, Є. Алексєєвої, Г. Вокальчук, В. Гака, С. Ільясової, Ж. Колоїз, Н. Котелової, Д. Мазурик, М. Москвіної, Є. Розена, О. Сенько, М. Шанського та інших. **Джерельна база** нашого дослідження – дієслівні новотвори, дібрані з різних періодичних видань початку ХХІ ст., інтернет-джерел.

Використано такі **методи дослідження**: описовий метод, зіставний метод, метод опозицій, статистичний метод, а також метод компонентного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що проведено комплексний аналіз новотворів української мови з компонентами корона-, ковід-, covid-.

Практичне значення одержаних результатів.

Матеріали й висновки кваліфікаційної роботи можуть стати підґрунтям подальших наукових шукань, бути використані на уроках з української мови, під час підготовки факультативних занять, у гуртковій роботі в загальноосвітніх середніх навчальних закладах тощо. Практичне значення дослідження вбачаємо також у подальшому дослідженні та виявленні інноваційних одиниць, пов'язаних з пандемією коронавірусу COVID–19.

Апробація роботи: розділи й увесь текст роботи обговорювалися в науковому семінарі.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 135 сторінок, із них 57 сторінок основного тексту, 9 сторінок списку використаної літератури (77 позицій), 63 сторінок додатків.

РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ

Процес пізнання світу, зміни в соціумі, науково-технічний прогрес відбуваються безперервно, а отже, вимагають від мовної системи забезпечення мовців достатньою кількістю лексичних одиниць на позначення нових реалій. Таким чином, поява в мові неологізмів є об'єктивним явищем мовного розвитку.

Як стверджує Г. Вокальчук, неологізми є «унікальним джерелом різноманітної інформації: вони у свій спосіб характеризують добу, у якій вони виникли; суспільство, лінгвокультурний колектив мовців, для якого такі одиниці є актуальними, і, насамкінець, саму мову, стан її словотвірної системи у взаємодії внутрішніх та зовнішніх ресурсів для творення нових номінативних одиниць» [Вокальчук, Авторський неологізм..., с. 9].

Незважаючи на помітне зацікавлення цими лексичними одиницями з боку дослідників, констатуємо брак всебічного системного мовознавчого аналізу, а отже, є потреба в ґрунтовній характеристиці новітньої лексики.

З огляду на тему нашої роботи вважаємо за необхідне розглянути такі питання:

- аналіз терміна «неологізм», зміст та обсяг поняття, критерії виокремлення неологізмів;
- проблема типологізації інноваційних лексичних одиниць;
- сучасний стан вивчення новітньої лексики;
- позамовні й внутрішньомовні чинники появи мовних новацій;
- існування okazіоналізмів, їхнє місце в системі сучасної української мови.

Саме цим загально теоретичним аспектам вивчення неологізмів і присвячений перший розділ нашого дослідження.

1.1 Неологізми як мовна універсалія:

дефініція, критерії виділення

Поява інноваційних одиниць у лексичній системі мови є доволі активним процесом, про що свідчить аналіз розвідок із неології. Цей процес характеризується нерівномірністю на тому чи тому етапі розвитку літературної мови, протікає з різною інтенсивністю. Економічні, соціальні, технічні, політичні зміни кінця ХХ – початку ХХІ ст. спричинили появу значної кількості нових реалій, що потребували номінації. За останнє десятиліття мовлення українців поповнилося великою кількістю новотворів, переважно – під впливом сучасних суспільних процесів, а саме Євромайдану, російсько-української війни, а також пандемії коронавірусу COVID–19. Тож лексико-семантична система української мови за порівняно невеликий часовий проміжок розширилася, зумовлювалося це появою великої кількості нових реалій, а відповідно – нових лексем, що й вплинуло на появу такого явища, як «неологічний прорив».

Питання вивчення лексичних новотворів, їхніх особливостей та функціонування в українській мові нерідко ставало предметом дослідження мовознавців. Так, цей аспект аналізували І. Білодід, Г. Вокальчук, А. Грищенко, В. Горпинич, І. Ковалик, А. Коваль, О. Пономарів та ін. На сучасному етапі розвитку лінгвістики зацікавленість проблемою нових лексем зростає, зокрема стало інтенсивнішим їхнє дослідження, що, своєю чергою, засвідчує появу й розвиток молоді лінгвістичної дисципліни, предметом вивчення якої є новітня лексика, – неології. Нова лексема як об'єкт неології має декілька номінацій, об'єднаних загальною семою «нове»: новотвір, неотвір, новація, інновація, нова номінація, неонімація, нове найменування, нововведення, неологізм, неонім, неоверб, неонейм тощо. Зважаючи на відомі методи дослідження таких слів, ці терміни можна розглядати як синонімічні.

Одним із найбільш поширених термінів для позначення нової або нещодавно запозиченої іншомовної лексичної одиниці є «неологізм». Його було запозичено з французької мови в XIX столітті (neologisme – з грецької neoslogos – нове слово). Узявши до уваги походження цього терміна, неологізмом слід вважати будь-яке слово, що нещодавно з'явилося в мові. В останні роки поняття неологізму помітно розширило своє значення і почало вважатися синонімічним до вищезазначених термінів, що заміщають один одного, тобто під неологізмом почали розуміти нові мовні одиниці.

«Словарь лингвистических терминов» за редакцією О. Ахманової подає таке визначення неологізму: «1) слово чи зворот, що виникли для позначення нового предмета або для вираження нового поняття; 2) нове слово, яке не має прав громадянства в загальноживаній мові і тому часто сприймається як одиниця особливого стилю мовлення» [Ахманова, с. 262]. Д. Ганич та І. Олійник мають схожий погляд на дефініцію неологізму [Ганич, с. 151]. У «Словнику лінгвістичних термінів» за редакцією Є. Кротевича акцентується зумовленість виникнення нових лексем змінами, що відбуваються в суспільстві: неологізм – це мовна одиниця (сполука слів), що з'являється в системі мови у зв'язку з виникненням нових явищ, із розвитком суспільства, культури, науки й техніки [Кротевич, с. 102]. У «Словнику української мови» в 11-ти томах визначення терміна уточнюється: «неологізм – це нове слово або вислів, що з'являється в мові», неологізмами вважаються також стійкі одиниці й фразеологізми [Словник української мови, с. 348].

Більшість дослідників поняття «інновація» й «неологізм» вважають абсолютними синонімами. У словнику іншомовних слів містяться такі визначення: «інновація» (лінгв.) – нове явище в мові; «неологізм» – нове слово, словосполучення, фразеологічний зворот, а також нове значення старого слова. У кваліфікаційній роботі ми будемо використовувати термін «інновація» в широкому значенні, вживатимемо його для називання будь-яких лексико-семантичні новотворів, узуальних чи оказіональних.

Необхідно зазначити, що частина мовознавців віддає перевагу одному з означених термінів. Так, у монографії В. Костомарова «Мовний смак епохи» основним терміном для означення будь-якого нового слова є «новотвір» [Костомаров, с. 170]. Варте уваги уточнення лінгвіста Є. Розена: усі лексичні новотвори слід позначати одним спільним узагальнювальним терміном – «лексичні інновації», а неологізми як узувальні одиниці мови, що вже повністю адаптовані до мовної системи, слід вважати «окремим випадком»; терміни «новотвір» і «неологізм», на його думку, є цілком взаємозамінюваними [Розен, с. 61].

Окрім описаних вище підходів до визначення нових слів, існують й інші. Деякі мовознавці пропонують чітко розмежувати терміни «неологізм» і «новотвір», наголошуючи на низці ознак, що їх відрізняє. Так, Р. Намітокова термін «новотвір» вважає синонімічним до терміна «оказіоналізм». Більшість лінгвістів (І. Андрусак, К. Брітікова, Д. Ганич, Д. Мазурик, О. Мешков та ін.) поділяє думку про те, що відмінність між новотворами та неологізмами виявляється в тому, що, по-перше, новотвори виникають у мові для називання реалій, які з'явилися нещодавно, а неологізми уточнюють поняття, які вже існують. По-друге, нові лексеми відрізняються також і факторами, що зумовлюють їхню появу: головною причиною виникнення новотворів є позамовні явища, а поява неологізмів пояснюється як інтра-, так й екстралінгвальними факторами.

По-третє, різняться також і темпи входження нових слів до центру лексичної системи: новотвори долають цей шлях значно швидше порівняно з неологізмами.

Тож неологізми є нестійкими через їхню здатність легко виходити з ужитку та переходити в розряд історизмів та архаїзмів, не встигнувши повністю засвоїтися системою мови, натомість новотвори виявляють більше стабільності як лексичні одиниці.

На наш погляд, різні погляди на визначення неологізму як об'єкта вивчення неології можна пояснити, тим, що в мовознавчій літературі бракує

праць, у яких були б конкретизовані тлумачення, пояснення й опис сфери вживання цих термінів. Аналіз новітніх досліджень, монографій, наукових розвідок із неології доводить, що майже кожен лінгвіст перед тим, як розпочати роботу в цій галузі, опиняється перед вибором: використовувати одну з наявних дефініцій або запропонувати свою. Таким чином, існує потреба у створенні й унормуванні чіткого термінологічного апарату.

О. Сенько в дослідженні «Теоретичні основи неології» пропонує звужити досить широке значення терміна «неологізм» і вживати його для позначення нової лексеми [Сенько, с. 39]. На думку мовознавиці, неологізм – це «власне лексична категорія», відтак недоцільно розглядати як неологізми одиниці неслівного характеру (наприклад, морфеми й словосполучення). Поділяючи думку дослідниці, переконані: названі морфеми й фраземи не слід вважати неологізмами, адже вони є одиницями інших мовних рівнів. Цілісність і внормованість оформлення, ідіоматичність, що є головними категоріальними ознаками слова, для них не характерні. Отже, морфема і фразема не можуть бути класифіковані як одиниці лексичного рівня й називатися неологізмами.

Ж. Колоїз у монографії «Неузувальне словотворення» пропонує свій погляд на поняття неологізму, акцентуючи його новизну, що «варто розуміти як неадаптований, унікальний, винятковий якісний стан», який відрізняється неповторністю та несподіваністю від уже адаптованих мовних одиниць [Колоїз, с. 56]. Такий підхід зумовлює аналіз новотворів поза опозицією «нормативне/ненормативне».

Як вважає Д. Мазурик, неологізми – це слова, значення слів чи стійкі словосполуки, які з'явилися в мові на певному історичному етапі для номінації нової реалії [Мазурик]. Таким чином, лексема, раніше зафіксована в мові, позбавляється статусу неологізму. Подібної думки дотримується й М. Шанський, що підкреслив: слово, яке не має специфічних характеристик, переходить до розряду загальноновживаних і функціонує

як одиниця активного запасу мови, навіть якщо воно виникло як мовний факт нещодавно. Таку лексему вже не класифікують як неологізм [Шанський, с. 159].

Аналіз теоретичних джерел підтверджує, що лінгвісти неоднозначно розглядають термін «неологізм», його структуру, особливості вживання. Це пояснюємо тим, що науковці беруть неоднакові критерії їхнього визначення.

Слід зауважити: поняття «неологізм» розглядають у широкому та вузькому розумінні. Прихильники вузького підходу вважають неологізмами мовні одиниці, які з'явилися для номінації нових явищ дійсності (О. Ахманова, А. Брагіна, М. Фоміна та ін.). За такого розуміння слова або мовні звороти, що виникли на позначення нового предмета або для номінації нового явища, слід вважати неологізмами. Такі вчені, як, наприклад, Р. Будагов, О. Калинин, Є. Розен, М. Шанський головною ознакою неологізмів вважають їхню абсолютну новизну. На думку деяких мовознавців, головним критерієм для класифікації слова як неологізму є час виникнення лексеми (В. Виноградов, Б. Головін, М. Золотарьова, Є. Розен та інші). З позицій представників цього підходу, неологізмами є одиниці, які виникли на пам'яті одного покоління, що, за даними сучасної демографії, змінюється раз на 30 років.

Нерідко підставою для класифікації неологізму є дихотомія «нове/старе». За часом появи й поширення лексику традиційно поділяють на дві групи: нові (неологізми) і старі (архаїзмами й історизми). Зазвичай архаїзмами називають лексеми, що позначають реалії для яких з'явилися нові номінації, а неологізмами – нові мовні одиниці, що виникли на пам'яті покоління, яке їх уживає. На нашу думку, «відчуття новизни» є суб'єктивним, а поняття «нове» та «новизна» – відносними. Цим зокрема частково можна пояснити деякі відмінності у визначенні нових мовних одиниць.

Варто брати до уваги й те, що поняття неологізму є історично нестійким, оскільки в процесі функціонального закріплення в лексико-семантичній системі мови й адаптації одиниці до цієї системи будь-яке слово на певному етапі свого побутування переходить у розряд загальноживаної лексики, втрачаючи статус неологізму. Нові лексеми починають засвоюватися колективом мовців, що знижує «відчуття новизни» з боку носіїв мови. Реалія, яку названо новою лексичною одиницею, є актуальною для мовних суб'єктів, що поступово спричиняє активне використання слова чи словосполучення, позбавляючи його ознак новизни й оригінальності.

Поширені й інші думки щодо критеріїв визначення неологізмів. Подекуди, наприклад, перехід слова з однієї сфери вжитку до іншої є підставою для класифікування одиниць як нових слів, які ще не повністю засвоєні мовною системою.

Широкий підхід до розуміння неологізмів є найбільш розробленим і загальноприйнятим у дослідженні новітньої лексики. Таке бачення зокрема демонструє Н. Котелова, що враховує в дефініції «неологізмів» свою систему «параметрів-конкретизаторів». Мовознавиця висловлює думку щодо необхідності визначати поняття неологізму онтологічно, тобто за суттєвими, відмінними критеріями: час виникнення й поширення, вид новизни й ознаки нового слова.

Згідно з першою концепцією, що є домінантною, неологізми – це лексеми будь-якого часу виникнення, яких не було раніше. Таким чином, істотною ознакою неологізму є його здатність відображати актуальні для того чи того часового проміжку реалії. При цьому слід брати до уваги визначення меж періоду, склад неологізмів якого аналізуємо.

За Н. Котеловою, суттєвим критерієм визначення неологізму є точка відліку в мовному просторі. Поняття мовного простору може бути застосованим до різних рівнів: мови як такої, певної національної мови, літературної мови, а також підмови. З огляду на це одна й та сама одиниця

може бути неологічною в одній мові або в одній із її сфер і узуальною в іншій.

Важливими під час дослідження типу неологізму є як план форми, так і план змісту нової одиниці мови. Інколи неологізмами вважають ті слова, які вже функціонують у мові, але на певному етапі набувають іншого, досі не існуючого значення. Так виникають семантичні неологізми, а також сполучення слів (ідіоми). Наступний критерій пов'язаний із визначенням структурних ознак новизни самої лексеми, які й дають підстави розглядати її як неологізм.

Серед великої кількості визначень поняття «неологізм» найповнішим, на нашу думку, є дефініція, запропонована О. Стишовим: неологізми – це слова, сполучення слів, фразеологізми, окремі їхні значення, що виникли на будь-якому етапі розвитку мовної системи для репрезентації нових реалій і понять, периферійних номінацій, «актуалізація яких зумовлена соціальними й територіальними чинниками функціонування літературної мови» [Стишов, с. 77].

Як вважає більшість мовознавців, зокрема О. Мешков, М. Москвіна, Р. Намітокова, І. Олійник, загальне поняття інновації формується з цілої системи видових понять, пов'язаних із процесом оновлення лексичного складу мови (видовими поняттями, є, наприклад, «новотвір», «оказіоналізм», «потенційне слово»).

Окремий аспект дослідження лінгвістів – розрізнення мовних і мовленнєвих новотворів. Так, на думку М. Москвіної, мовні інновації – це неологізми й новотвори, до мовленнєвих же належать потенційне слово, оказіоналізми. Поділяючи думку більшості дослідників, ми розглядаємо термін «інновація» як родове поняття щодо понять «неологізм» і «новотвір».

Розробляючи й досліджуючи теорію про інновацію, новотвір, неологізм, науковці не вважають їх тотожними чи синонімічними. Нові явища на всіх мовних рівнях у сучасному мовознавстві позначають терміном «інновація». Термін «новотвір» вважають рівнозначним термінам

«інновація», «нововведення», але не тотожним «неологізму». Оскільки «неологізм» охоплює як лексичні новотвори, так і слова, запозичені з інших мов, і лексеми, що, розширивши або змінивши свою семантику, набули нових значень.

У лексикологічних працях із неології теорія інновацій ґрунтується на концепції про новостворені слова або словосполучення, а також їхні окремі значення, що з'явилися для номінації нових явищ дійсності, новизну яких відзначають мовні суб'єкти (загальномовні неологізми), або функціонували лише в певному дискурсі (оказіоналізми).

Відповідно, терміном «неологізм» послуговуються в мовознавчій науці як одним із найбільш простих і зрозумілих. Однак на сучасному етапі розвитку лінгвістики всі різновиди інновацій називають «нове слово», тож і поняття «неологізм» не може вповні задовольнити вимоги щодо спеціального називання, оскільки не є унормованим і вирізняється багатозначністю. Варто наголосити: зміст поняття «неологізм» варіюється, що пояснюється вибором засадничого для визначення нових слів критерію.

Отже, для якісного аналізу мовного матеріалу вважаємо за необхідне окреслити наше розуміння вихідних термінів на позначення досліджуваних мовних явищ: новотвір, неологізм, лексичні інновації, інновація. Указані поняття ми розглядаємо як синоніми, оскільки всі названі терміни позначають нові одиниці словникового фонду мови, нові номінації. Нові номени, своєю чергою, можуть бути пов'язані як із новоутвореними дериватами (новотвори), так і з запозиченими (неозапозичення).

За особливостями вживання розмежовуємо загальномовні (одиниці, вживані на позначення нових реалій) й індивідуально-авторські (лексеми, словосполучення, семи, вжиті автором у визначеному контексті), які ще називають оказіоналізми.

1.2. Внутрішньомовні та позамовні чинники формування нових мовних одиниць

Такі чинники, як оновлення, поповнення й оптимізація лексичного складу будь-якої мови визначають її (мови) розвиток. Розвиток усіх сфер життя: поява науково-технічних винаходів, удосконалення суспільного виробництва, підвищення рівня побутового життя – зумовлює появу нових слів і зміни семантичного складу слова. Вплив змін об'єктивної дійсності на трансформацію лексики тієї чи тієї мови є одним із найактуальніших питань неології.

Як зазначає Є. Алексеева, про поступальний рух мови свідчить здатність мови до безперервного розвитку, що й зумовлює появу низки нових явищ, зокрема й новотворів. Головним чином інновації стихійно з'являються в актах мовлення; їх починають використовувати в не властивих раніше формах, новотвори починають набувати функцій, що до цього не були їм притаманні [Алексеева, с. 29]. З цього випливає, що мова не тільки породжує мовлення, але й змінюється, розвивається завдяки йому.

На думку Д. Х. Баранника, мову можна охарактеризувати як поліфункціональну систему: «природний зв'язок мови з мисленням, поєднання в акті мовлення матеріального та ідеального начал визначає виняткову поліфункціональність цієї знакової системи, зумовлює суттєві своєрідності в еволюції рівневих складників мови й мовної системи в цілому» [Баранник, с. 7].

Як вважає С. Алаторцева, «діалектика існування мови як засобу комунікації й природної живої знакової системи виявляється в тому, що поява нового слова є результатом боротьби двох тенденцій – тенденції збереження мови в стані комунікативної придатності й тенденції до постійного розвитку і змін. Для того щоб найбільш адекватно, коректно й раціонально відображати нові поняття (тобто найбільш повно відповідати своїм функціям – комунікативній і відображальній), лексична система

змушена постійно перебудовуватися, диференціюватися, породжувати нові одиниці» [Алаторцева].

Безперечно, виникнення нових лексем у відповідь на запит суспільства, як результат поступального освоєння світу – головна рушійна сила неологізації всіх мов на будь-якому етапі історичного розвитку. Водночас О. Мельничук слушно зауважує: саме поява нових лексем, саме потреба виразити якісь нові змісти або більш влучно номінувати вже відомі об'єкти думки є причиною виникнення нових слів [Мельничук, с. 30–31]. За О. Стишовим, процес розвитку мови зумовлений не тільки зовнішніми обставинами функціонування мовної системи, а й внутрішніми факторами – аналогією, синтагматичними зв'язками, що впливають на лексико-семантичні зміни тощо [Стишов, с. 23].

На взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників звернув свого часу увагу й В. Виноградов: «не потрібно думати, що закони розвитку мови, які впливають з її суспільної сутності, й закони, які впливають зі структури мови, – це різні, взаємно не пов'язані закономірності різних планів функціонування мови. Насправді вони взаємозумовлені й нерозривні» [Виноградов].

Як бачимо, появи нового слова можуть передувати як потреби суспільства в новому позначенні, так і дія внутрішньомовних стимулів, що опосередковано також викликані впливом соціальних причин.

Оскільки лексика – найбільш динамічний елемент мовної системи, то лексичний рівень організації мовної системи найяскравіше відображає зміни навколишнього середовища, еволюцію людини в різних сферах її життя.

Описуючи процеси сучасної літературної мови, О. Сенько пише «по-перше, про зіштовхування об'єктивних і суб'єктивних екстралінгвальних чинників, а по-друге, позамовних і мовних (структурних)» [Сенько, с.118]. Дія об'єктивних позамовних чинників (зміни в соціальному житті, науково-технічний розвиток, посилення міжнаціональних зв'язків, глобалізація тощо)

безпосередньо впливає передусім на поповнення лексичного складу одиницями як запозиченими, так і створеними власне мовними дериваційними засобами або семантичними змінами. Загалом інновації, зумовлені зовнішніми, позамовними, факторами, як зазначає С. Алаторцева, становлять найбільш численну групу, адже зміни лексичної системи відбуваються постійно й виявляються досить чітко [Алаторцева, с. 130].

На думку В. Гака, поява значної кількості нових слів, висока частотність їхнього використання пов'язані з такими позамовними аспектами: потужний розвиток науки й техніки, посилення ролі засобів масової комунікації, загальне прискорення темпу життя суспільства, варіативність форм ідейно-політичної боротьби [Гак, с. 39]. Як стверджує мовознавець, поява нових лексем і виникнення нових значень слів, що давно функціонують у мові, залежить від двох основних вимог: номінативної (потреба назвати нове явище) й експресивної (створення номена для оптимальнішого позначення поняття, що вже названо) [Гак].

Вплив зовнішніх обставин на розвиток лексичного складу мови є досить помітним, проте не єдиним. Як вважають мовознавці, зміни словникового складу спричинені й внутрішньомовними чинниками, що залежать від певних інтралінгвальних процесів. Особливості побутування мови в комунікативному середовищі можуть зумовлювати появу таких змін, що не залежать від змін у соціально-економічному житті. Тут мають місце неологізми, які виникають унаслідок внутрішньомовних процесів.

Уважаємо за необхідне уточнити: процеси, що відбуваються в лексичній системі мови й мають на меті покращення мовної техніки, залежать від актуалізації певних соціальних явищ. Вони активізують мовний механізм, пов'язаний з потребою дати відомому поняттю зручну для певного стану мовної системи номінацію, яка б відповідала тим чи тим тенденціям сучасного розвитку.

Динамічні процеси мовної системи насамперед провокують появу неологізмів, зокрема це стосується новацій, утворених за зразком

продуктивних моделей словотвору. Як вважає Г. Пауль, зміст аналогії виявляється у визначенні пошукуваної величини за трьома відомими в пропорції [Пауль, с. 129]. Більшість нових лексичних одиниць, причиною появи яких є перейменування відомих раніше реалій, є результатом впливу породжувальної функції мови, яка уможлиблює виникнення тих складників словотвірного гнізда, яких раніше в ній не було. Існування таких лексем до їхнього остаточного оформлення було ніби потенційним, реалії називалися деякий час сполученнями слів – описово.

Стимулом появи нових одиниць лексики також є тенденція до «мовної економії» (названа так О. Єсперсеном), або «закон економії мовних зусиль» (за А. Мартіне), яка (тенденція) виявляється в тому, що в конкретній ситуації функціонування мови її носії обирають найбільш вдалі для своїх цілей лексеми й засоби мови. Названа причина оприявнюється через заміну описових конструкцій для номінації однослівними одиницями, які є оптимальнішими за своєю будовою.

Тенденцію до економії мовних засобів О. Шевчук вважає універсальним процесом, що визначає розвиток і характер функціонування мови [Шевчук]. Сучасні мислення й комунікації впливають на потребу економніше й більш влучно називати різноманітні реалії об'єктивного світу. Співвідношення суми висловленої інформації й витрачених на це зусиль (мовних засобів) визначається аспектом стислості повідомлення. Редукція форми висловлювання уможлиблює розширення його змістового обсягу, а широкий спектр засобів економії різноманітних стилістичних груп дає змогу мовцям виразити різноманітні емоційні й стилістично-сміслові відтінки.

Відповідно, цей процес зумовлює появу в просторі розмовної і професійної мови одиниць-універбатів, композитів, слів, утворених способом контамінації, що є стислими неофіційними назвами поняття, позначуваного в офіційному мовленні моделями «прикметник + іменник» або «іменник + іменник»: *залізниця* «залізна дорога», *народник* «член

Народної партії», *блудник* «блудний» політик, той, що переходить з партії в партію», *метробус* (метрополітен + автобус), *автомотоперегонний* (авто+мото+перегони). Особливо яскраво процес універбації виявляється в сучасному розмовному, публіцистичному просторі, інтернет-мовленні, оскільки саме названі сфери функціонування мови вимагають оперативності викладу.

Науковці О. Бабелюк і Л. Дідух виокремлюють серед ковід-неологізмів такі продуктивні телескопічні моделі: «1) поєднання повної форми першого слова з афезою, “уламком” другого слова, 2) злиття початкового уламка (акопи) одного слова з кінцевим “уламком” (афезою) другого, 3) злиття аколи одного слова з повною основою іншого» [Бабелюк, Дідух, с. 5].

Абревіація також свідчить про тенденцію до економії мовних засобів, однак не всі мовознавці класифікують її як спосіб словотвору. Попри деякі недоліки, абрєвіатури справді є «ощадними одиницями» й значно звужують «площу» мовних знаків. Приміром, *МЗС* (Міністерство закордонних справ), *СБУ* (Служба безпеки України), *ЄС* (Європейський Союз), *ООН* (Організація об'єднаних націй). Істотно те, що новотвори, утворені в результаті дії закону економії мовних засобів, є вторинними похідними одиницями.

Окрім зазначених вище, одним із факторів утворення неологізмів є тенденція до узагальнення, що, у свою чергу, пов'язана з прагненням до семантичної регулярності. Однак не тільки потреба назвати те чи те явище узагальненою назвою провокує появу номенів, але й тенденція до однозначності лексем, тобто унормування відношень видових і родових понять усередині одного семантичного поля – тенденція до типового впорядкування, одноманітності, однозначності.

Водночас прагнення до регулярності існує разом із протилежною тенденцією – тяжінням до диференціації, відбиваючи своєрідну ієрархію всередині смислового поля. Виникає потреба номінувати кожен вид будь-якого родового поняття, оскільки саме це допоможе побудувати й впорядкувати логічні родо-видові зв'язки. З цим пов'язано виникнення

переважно нових складних лексичних одиниць, які своєю семантикою уточнюють і деталізують відомі раніше загальні поняття. Наприклад, *самооборонник* – учасник громадсько-політичної організації «Народна Самооборона», *інфобізнес* – бізнес, пов'язаний з інформаційними послугами.

Можемо констатувати, що наразі актуальнішою стає тенденція до використання більш експресивних назв для номінації вже відомих понять, відповідно, одним із основних чинників появи нових слів вважаємо потребу носіїв мови в уникненні мовного автоматизму, за якого одна лексема наділена тільки одним значенням. Схожу думку висловив зокрема й Л. Якубинський [Якубинський, с. 54–55]. У такий спосіб виникають нові значення слів, відомих до цього часу.

Звернення до внутрішньомовних аспектів мовного процесу дає змогу досліджувати лінгвістичні закони, які функціонують у мові на певному етапі, й сформулювати правила утворення нових слів. Отже, причини, що впливають на зміни лексичного складу мови, потребують детального аналізу.

Новотвори, на думку В. Коломієць, всотуються в лексичну систему мови не лише шляхом словотвору за притаманними мовній системі моделями, способами й засобами, але також і запозичуються як з діалектів, так і з інших мов. Дослідниця підкреслює, що найбільш виразно інновації фіксуються у свідомості носіїв мови тоді, коли вони запозичені з якоїсь неспорідненої чи віддалено спорідненої мови. Такі запозичення часто супроводжують нову реалію, занесену з іншої країни (предмети побуту, технічні засоби, явища, певні види мистецтва чи спорту, поняття про специфічні явища суспільного життя), і відповідно, є її назвою. Класифікування таких запозичених слів як неологізмів пов'язано тим, що кожне з них виявляється в українській мові ізольованим з погляду словотвору, тобто не має в своїй структурі ніяких словотвірних ознак, що пов'язували б його з іншими словами української мови [Коломієць, с. 377].

Проте багато питань теорії запозичень досі є суперечливими, тлумачаться мовознавцями неоднозначно. Так, на думку О. Мороховського,

запозичуватися можуть не власне лексеми, а лише засоби, які видозмінюються системою навичок, що функціонують у мові, або моделі, що властиві засобам тієї і тієї мовної системи й певним чином модифікують їх [Мороховський, с. 21].

Інколи поява неологізмів випереджає виникнення нових реалій, яких ще немає насправді, але їхня поява прогнозується чи передбачається.

Аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок: чинниками, що зумовлюють виникнення новотворів, є як позамовні (розвиток суспільного життя, науково-технічний прогрес, глобалізація тощо) так і внутрішньомовні (тенденція до економії мовних засобів, породжувальна функція мовної системи, прагнення регулярності, експресивності тощо). Серед інтралінгвальних найбільше значення має творення номенів за аналогією та тенденція до експресивності, що обумовлюють появу значної кількості новотворів із характерним емоційно-експресивним забарвленням. Сьогодні на появу неологізмів впливають обидві групи чинників, однак інтралінгвальні фактори спричиняють виникнення більшої кількості неологізмів, адже на позначення однієї реалії з'являються різні за способами й моделями творення мовні новації.

Висновки до розділу 1

Отже, на сьогодні мовознавці поняття «неологізм», «новотвір», «новація», «інновація», «мовна новація», «неономен» тлумачать по-різному. Деякі лінгвісти (І. В. Андрусак, Д. І. Ганич, Д. В. Мазурик) поділяють думку, що новотвори й неологізми поняття відмінні, оскільки: 1) новотвори – це нові назви вже відомих раніше фактів дійсності, а виникнення неологізмів зумовлене потребою номінації нових понять і явищ; 2) переважно позамовні чинники є причиною появи новотворів, появу ж новотворів зумовлюють як екстра-, так й інтралінгвальні фактори; 3) новотвори здебільшого

активним темпом увіходять до лексичного ядра мови, стають частиною загальноновживаної лексики, натомість неологізми проходять цей шлях повільніше.

Іноді термін «неологізм» уживають для позначення не лише лексем, а й морфем і словосполучень. Проте О. Сенько, думку якого ми поділяємо, вважає за необхідне уточнити значення поняття «неологізм» і звузити його використання, вживаючи його тільки для позначення лексем [Сенько, с. 39].

Слід пам'ятати про вживання терміна «неологізм» у різних значеннях: широкому й вузькому. Представники вузького підходу неологізмами вважають такі лексеми, що виникли для називання нових реалій (А. Брагіна, О. Ахманова, М. Фоміна). На думку, зокрема, Р. Будагова, О. Калинина, Є. Розен, М. Шанського, неологізмам властива абсолютна новизна. Інша частина мовознавців основним критерієм визначення слова неологізмом вважає акт виникнення (В. Виноградов, Б. Головін, М. Золотарьова). За такого підходу, неологізми – це лексеми, що виникли на пам'яті покоління, яке змінюється один раз на тридцять років.

Широкий підхід до вивчення нових слів є найбільш розробленим у вивченні аналізованої групи лексики. На наш погляд, найповнішим є визначення, запропоноване О. Стишовим: неологізми – це лексеми, що виникли на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій, «периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними й територіальними чинниками функціонування літературної мови» [Стишов, с. 77]. Зауважимо: поняття про «неологізм» можуть різнитися, оскільки науковці беруть до уваги різні критерії визначення.

Терміни «новотвір», «неологізм», «лексична інновація», «інновація» ми будемо розглядати як абсолютні синоніми, оскільки всі вони вживаються для позначення нових одиниць словникового складу мови.

Поява нових лексем умотивована такими факторами, як-от інтралінгвальні (тенденції до мовної економії, до однозначності понять, диференціації, прагнення надати експресивного забарвлення лексемам)

й екстралінгвальні (розвиток науки й техніки, вплив засобів масової комунікації, пришвидшення темпу життя суспільства тощо). Слід зазначити, що тенденція мовного розвитку останніх років демонструє варіативність називання однієї реалії, оскільки з'являються різні за способом і моделями номінації. Тому внутрішньомовні чинники впливають на появу нових слів дещо більше.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ КОРОН-, КОВІД-, COVID-

2.1. Склад і структура лексико-тематичної групи з компонентами корон-, ковід-, covid-

Як живий і динамічний організм, мова реагує на різкі зміни в суспільстві. Військово-політичні конфлікти, протести, кризові ситуації, суспільні потрясіння одразу ж знаходять вияв у мові, зокрема лексичний склад поповнюється неологічними утвореннями.

Соціальні «вибухи» суттєво впливають на суспільство. Саме мову вважають найяскравішим індикатором будь-яких зрушень у суспільстві (економічних, політичних, соціальних тощо). Фактично всі якоюсь мірою значущі зміни в житті людини миттєво фіксуються в повсякденному мовленні. Насамперед ідеться про появу нових слів і нових значень. А від того, наскільки соціальні зміни є присутніми, залежить і тривалість існування того чи того неологізму.

Значна кількість лексичних новацій виникла за сучасних умов розвитку українського суспільства. Спробуємо проаналізувати ті з них, поява яких зумовлена пандемією коронавірусу COVID–19, що докорінно змінила життя не тільки України, а й усього світу. Це не могло не вплинути на лексичні фонди мов різних народів світу, зокрема й української, тому однією з найбільш актуальних груп неологізмів на сьогодні є коронавірусний вокабуляр, репрезентований лексичними одиницями, що виникли внаслідок пандемії в період з лютого 2020 р. і дотепер.

Тож цілком закономірним є те, що лінгвісти на матеріалі різних мов аналізують лексику, пов'язану з пандемією коронавірусу. Наприклад,

Т. Весна і Т. Телецька, обравши для дослідження ковід-новотвори у франкомовній пресі, започаткували мовознавче вивчення неологізмів, що активно використовуються в повсякденному мовленні періоду пандемії [Весна, Телецька]. Студія О. Бондаренко присвячена дослідженню морфологічних особливостей неологізмів англomовного середовища, утворених на позначення реалій економічного й соціального життя в період ковід-пандемії [Бондаренко]. Як вважають О. Бабелюк і Л. Дідух, «пандемія COVID–19 не тільки докорінно змінила стиль життя людства, але й спричинила появу понад 1000 нових слів та висловів на позначення явищ COVID–19» [Бабелюк, Дідух, с. 6]. І. Хлистун, дослідивши тексти інтернет-версій газет «Україна молода» й «День», зауважила: найбільше новацій утворено від слів «коронавірус» і «карантин» [Хлистун]. Об'єктом розвідки Л. Ходи була рекламна лексика українського та словацького розмовного дискурсу, утворення й поширення якої (лексики) пов'язане з COVID–19. Мовознавиця також дослідила неологізми в мовленні споживачів, виокремила причини активізації цієї групи лексики [Хода].

Є. Юхно вивчила процес появи нової лексичної одиниці «коронавірус» у сучасному інформаційному просторі.

Контекстний аналіз аббревіатури COVID–19 та її лексичних варіантів на перетині лексикології, словотвору й синтаксису здійснили С. Омельчук та Т. Мандич [Омельчук, Мандич].

Особливості запозичень з англійської в німецькомовному глосарії часів пандемії досліджено в розвідці О. Кобзар [Кобзар].

Новотвори періоду коронавірусної пандемії в медійному просторі України дослідила С. Харченко [Харченко].

Науковці Інституту німецької мови Лейбніца (IDS) в Мангеймі укладають словник новотворів, у якому збирають слова, семантично пов'язані з темою коронавірусу, їхнє значення, особливості побутування. Мовознавці вже зафіксували близько 1000 слів означеної тематичної групи [<https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp>].

Екстралінгвальні фактори зумовили зміни в лексико-семантичній системі мови, що яскраво відобразилося в текстах ЗМІ (теле- й радіомовлення, інтернет-видання, блоги, соціальні мережі, телеграм-канал, вайбер-групи тощо), що, за твердженням О. Стишова, «відіграють у сучасній літературній мові роль головного чинника сприйняття лексичних інновацій, поширення, апробації та узвичаєння їх у масовій свідомості читачів (слухачів, глядачів)» [Стишов, с. 12].

Деякі новотвори спочатку в медіапросторі з'явилися як меми, інша ж частина забезпечувала номінацію або ситуації, яка склалася внаслідок пандемії і карантину, або описування емоційного стану населення і/чи ставлення до нових реалій, відповідно, ці неологізми ілюстрували, називали, оцінювали реалії в Україні (як і реалії інших країн) під час пандемії. Як вважають дослідники Інституту німецької мови Лейбніца (IDS), жодна інша тема не формувала словникового запасу у 2020 році так сильно, як пандемія коронавірусу [<https://www.ndr.de/kultur/Sprachforschersammeln-rund-1000-neue-Woerter-rund-umCorona,sprache188.html>].

Окремі одиниці стрімко втратили свою новизну, оригінальність і почали входити до лексичного активу. Отже, від березня 2020 року чітко виділяються дві тенденції розвитку лексикону української мови: 1) розширення сфер використання медичної, економічної, освітянської, психологічної лексики – терміни змінюються, набувають розмовних форм; 2) творення слів і розширення лексико-граматичної сполучуваності лексем.

На початку 2020 року надзвичайна епідеміологічна ситуація спричинила нові умови життя та взаємодії, які вимагали нової лексики, щоб описати світ та події, що його змінили, аби стати реальними. Ця ситуація була новою для людей, такою, що лякала. Слова, що ми їх майже не вживали раніше (локдаун, пандемія, соціальна дистанція), увійшли до активного словника, оскільки пояснювали умови реалій.

«Результатом колективного стресу стає неймовірна індивідуально-авторська словотворчість, джерела якої не лише і не стільки ЗМІ,

а здебільшого середовище інтернету, а саме блоги та соціальні мережі, звідки лексика згодом потрапляє в широкі джерела» [Косович, с. 36].

На сучасному етапі розвитку української мови спостерігаємо поширене вживання новотворів, тематично пов'язаних зі світовою пандемією COVID–19. Зокрема зафіксована висока частотність використання лексичних одиниць медичної сфери, а також слів, які набули нових значень. Таким чином, можна виокремити новотвори на позначення назви хвороби й деривати, умотивовані назвою хвороби: *коронавірусна хвороба COVID–19, корона, коронований, ковід, ковідники, ковід-дисиденти, короналі*. Раніше відомі слова *корона, коронований* набули інших значень: *корона* вживається на позначення коронавірусу COVID–19, *коронований* – хворий на коронавірус. Лексико-семантичні новотвори іронічно відобразили стан суспільства. На думку психологів, сміх, гумор, іронія сприяють нейтралізації страху й допомагають зспокоїтися, подолати внутрішню тривогу.

Серед слів обраної групи лексеми *коронавірус* і *ковід* мають найвищу частотність уживання в медійному просторі (зауважимо, що мовна одиниця «COVID–19» – акронім, походить від *coronavirus disease 2019*; її написання порушує норму § 61 «Українського правопису» [Укр. правопис]). Термін *coronavirus SARS–CoV–2*, як відомо, уже існував у XX ст. у медичній сфері та позначав групу (родину), хоч і споріднених, але різних вірусів. Утворений складний дериват у 1968 році від латинських слів *corona* (вінець) та *virus* (отрута), назву пов'язують із зовнішньою формою вірусу: якщо дивитися на вірус під мікроскопом, то він нагадує сонячну корону з шипоподібними виступами [Коронавірус; Словник термінів...]. Саме ці слова стали мотиваційною основою для неологізмів.

Англомовний компонент COVID «потрапляє до мови методом прямого включення і вже не потребує перекладу» [Кухарська, с. 47]. Але, як слушно зауважують дослідниці Т. Весна та Т. Телецька, «наразі маємо надлишкову форму, оскільки скорочення COVID вже має у своєму складі лексему “хвороба”» [Весна, Телецька, с. 86].

Лексеми *корона*, *ковід*, *коронавірус* відмінюються відповідно до граматичних норм української мови та представлені значною кількістю okazіональних складних новотворів, що привертають увагу своєю дериваційною активністю. Саме вони стали мотиваційною базою й складовою багатьох похідних слів. З'явилися лексичні одиниці, що є прямими запозиченнями аббревіатури COVID в її оригінальному написанні з родовою атрибутивною семантикою.

Для більш повного аналізу вважаємо доцільним навести словотвірні гнізда означених лексичних одиниць (covid-неологізмів, як їх визначила О. Деркачова). COVID–19: *ковід*; *ковідний* (*ковідний хворий*, *ковідна хвороба*, *пандемія*); *ковидло* – експресивна назва COVID–19; *ковіняшки* – зображення, меми, графічні пародії, інший візуальний контент у соцмережах, що викликає замилювання; *ковідка* – 1) хвороба, 2) колядка під час пандемії коронавірусу; *ковідниця* – 1) лікарні, де перебувають хворі на коронавірус, 2) пацієнти цих лікарень; *ковіднутися* – захворіти на COVID–19; *ковідономіка* – про економіку під час пандемії; *ковідіант* – посадова особа, що влаштовує шоу задля медійного оприлюднення; *ковігіст* / *ковід-дисидент* – прихильник теорії змови, який заперечує існування коронавірусу, або той, хто стверджує, що захворювання не таке небезпечне, як запевняють лікарі й епідеміологи; лексемою «ковід-дисидент» зазвичай називають науковців або політиків.

Корпус «неоковідонів» епохи пандемії достатньо презентабельний (див. додаток А «Словничок неологізмів з компонентами корона-, ковід-, covid-»), що налічує 453 короналогізми), проте назвати його вичерпним ми не можемо, тому що він швидко й постійно поповнюється новими лексемами.

Узявши за основу класифікацію, наведену Л. Пивовар [Пивовар], доповнюємо опис тематичних груп зафіксованої лексики пандемії залежно від її специфіки:

– лексеми на позначення **найменувань коронавірусної інфекції COVID–19** (*коронавірус*, *корона*, *коронка*, *ковід*, *ковідка*), у тому числі лексичні одиниці, які утворюють образні ряди, зокрема пов'язані

з семантикою зараження: *ковід-хвороба, коронаінфекція, короназараза, неперсоніфікованої ворожої сили: короназло, короназагроза, абсолютного зла: корона-диявол, різних фантастичних, казкових істот величезних розмірів і/або незвичайної будови: коронаящур, короначудовище, коронамонстр, короназавр;*

– новотвори **на позначення людей** в умовах пандемії: *ковідник, ковідниця, ковід-особа, короніал, ковіднутий, ковіденята, ковідииш, ковидько, герой-ковідоносець*. Таким чином формується низка смислових опозицій, що характеризують розшарування суспільства на підставі опозицій:

1) «свої» – «чужі»: *коронашовінізм, корона-джихад, корона-націоналізм;*

2) ті, хто заперечують існування пандемії, не дотримуються заходів боротьби з пандемією (*коронаідіот, корона-атеїст, коронанігіліст, корона-скептик, коронапофігіст, коронафренік*) – ті, хто визнають існування пандемії й надзвичайно нею стурбовані (*коронавіруючий, коронаактивіст, коронаентузіаст, коронапанікер*);

3) ті, хто заперечують існування пандемії (*коронапесиміст, коронафаталіст*) – ті, хто визнають її (*коронаоптиміст*) [Косович, с.34–35];

– неологізми **на позначення видів соціально неприйнятної поведінки** (*коронойя, коронафобія, коронапсихоз, ковідоманія, коронапаніка, коронаістерика, коронапсихоз, корона-божевілля, ковід-паніка, ковідозалежність*);

– лексеми, що лайливо, зневажливо **називають осіб із соціально неприйнятною поведінкою** (*ковдур, ковідіот, ковідурень, ковідопсих, коронабовдур, коронапридурак*);

– новітні деривати, утворені від лексем *корона* та *ковід*, що перейшли до розряду **власних назв**, як-от імена (чоловічі та жіночі) *Ковіда, Ковідіана, Ковідія, Коронослав, Ковідобор* та прізвище *Ковідченко*;

– слова, що називають **наслідки діяльності чи поведінки людей**: *ковіняшка* (мем, графічна пародія), *ковідка* (колядка під час пандемії),

коронажир/коронаспек (зайві кілограми), *ковідео* (відео, записане під час самоізоляції), *коронавіра*, *коронадепресія*, *коронамайдан*, *ковідофобія*, *ковідіворс* (ковід+розлучення), *коронавідпустка*;

– слова, що **називають місця, де перебувають хворі на коронавірус**: *ковід-лікарня*, *ковід-реанімація*, *ковід-центр*, *ковідарій*, *COVID-госпіталь*, *COVID-шпиталь*;

– лексика **медичної тематики**: *ковідосептик*, *ковідолог*, *ковід-реанімація*, *ковід-пацієнт*, *коронавірусний*;

– слова на позначення **дійсності, пов'язаної з коронавірусом**: *ковідень*, *коронареальність*, *коронаекзит*, *коронажиття*, *ковідожиття*, *ковідорік*, *ковідосвіт*;

– лексика **мілітарної тематики**, зумовлена тим, що коронавірусна інфекція сприймається як ворог, з яким людство перебуває в стані війни: *коронавійна*, *коронафронт*, *коронаборотьба*, *короназагроза*, *ковідополон*;

– новотвори **на позначення біди, лиха**, від якого немає порятунку: *коронанапасть*, *короначума*, *корона-лихо*, *коронатерор*;

– неологізми **на позначення кінця світу**: *коронаармагедон*, *коронаапокаліпсис*, *коронакатастрофа*;

– інноваційна лексика **на позначення понять економічної сфери**: *ковіденоміка*, *коронафонд*, *короназнижки*, *коронагроші*, *коронакриза*, *корона-витрати*, *корона-бюджет*;

– лексика **на позначення природних явищ**, які мають руйнівний вплив: *коронаайсберг*, *коронаморе*, *коронаураган*, *коронашторм*, *коронастихія*, *коронацунамі*;

– новотвори, що відображають **часові проміжки** в умовах пандемії: *коронарік*, *короначас*, *коронапауза*, *корона-епоха*, *коронатайм*;

– лексика політичної сфери: *Зе-ковід*, *ковідіанти* (посадові особи, які влаштовують шоу задля медійного розголосу);

– неологізми, які відображають **статистичні дані щодо поширення коронавірусної інфекції**, приросту нових виявлених випадків, осіб,

що видужали, осіб, які померли (*корона-щоденник, коронакарта, коронаіндекс, коронастатистика, корона-цифри, корона-арифметика, корона-дані, корона список*);

– найменування **результатів «корона-словотворчості»** (*ковід-лексикон, ковід-неймінг, ковід-неологізм, ковід-новотвір, ковід-слово, короналогізм, неоковідизм*);

– лексика **на позначення «коронатворчості»**, творів мистецтва, пов'язаних із пандемією (*корона-пісня, корона-п'єса, коронаанекдот, коронамюзикл, корона-реп, коронавіриш, коронатрек, коронаграфіті, корона-драма, ковіфешн, корона-фільм* тощо).

Наразі люди вже призвичаїлися до життя в умовах пандемії. Зараз злободенною є тема сучасної російсько-української війни, тож констатуємо активну появу неологізмів відповідної семантики. Як стверджують психологи, гумор, іронія, сміх допомагають долати страх і нейтралізувати тривожний стан. Про це сприйняття зокрема свідчать меми, анекдоти і жарти на просторах інтернету. Відповідно, окрім словотворчості, у період коронавірусу розвиваються інші форми мовного самовираження на тему пандемії. Приміром, ідеться про такі фраземи: *відповідно до закону; пане господарю, дозвольте заковідувати; Коронавірусу боятися – в АТБ не ходити; Хто людей чіпає, той ковідку хапає* [Шилович]. Або нова колядка: *Ковід-ковід-ковідниця, гарна в масці молодиця* та інші твори сучасної народної творчості. «І йдеться не про те, що коронавірус – це несерйозно чи смішно, а швидше про те, що люди шукають шляхи, як не дійти до стадії *коронапсихозу*, б'ючи гумором по інфекції» [Підкуймуха].

2.2. Словотвірні аспекти неологізмів періоду пандемії COVID–19

2.2.1. Узуальні способи словотворення

Спробуємо детальніше розглянути особливості творення окреслених неологізмів. До простих (елементарних, некомбінованих) способів словотвору зараховуємо такі різновиди, коли до твірної основи (твірного слова) додається елементарний за складом, не складний за будовою, “непоєднаний” словотворчий засіб, який продукує відповідний дериват і яким визначається спосіб його утворення. Найпростішими словотворчими засобами, або формантами, здебільшого вважають префікс, суфікс, постфікс, інтерфікс. Відповідно з-поміж елементарних (некомбінованих) узуальних способів словотворення дериватів вирізняють: 1) префіксальний; 2) суфіксальний; 3) постфіксальний; 4) власне основоскладання, або композицію. Наведена диференціація, на нашу думку, є логічно виправданою, оскільки, по-перше, сприяє розмежуванню різновидів словотворення на підставі якісно-кількісних характеристик; по-друге, ґрунтується на істотних ознаках афіксальних морфем, що беруть участь в акті словотворення, при цьому береться до уваги спосіб і специфіка їх поєднання з дериваційною базою [Колоїз, Неузальне словотворення, с.15].

2.2.1.1. Суфіксальний спосіб словотвору

Звернімося безпосередньо до словотворчого аналізу означеної групи дериватів. Словотвірна модель неологізму «ковідка» є досить простою: твірна основа ковід- + суфікс -к-. Утворений дериват не відрізняється за значенням від свого твірного слова, однак цей формант надає певного стилістичного забарвлення – новотвір переходить до розряду розмовно-побутової лексики. Суфікс -к- в українській мові часто використовується

саме з метою надання слову специфічного стилістичного забарвлення, є маркером розмовно-побутової лексики. Слово *ковідка* створене за моделлю вже наявних лексем – назв хвороб: *лихоманка, вітрянка, водянка, гарячка* тощо. *Ковідка* також почало вживатися на позначення лікарки, що працює з ковідними пацієнтами.

Подібним чином утворено й неологізм *ковидло*: основа ковід- (відбуваються фонетичні зміни – звук «і» переходить у звук «и») + суфікс -л-. Як зазначено в Словнику неологізмів сучасної української мови, «початково суфікс для утворення віддієслівних іменників: мити – мило, орати – орало, міняти – міняйло, брехати – брехло», однак носіям мови «сподобалось утворювати прізвиська за допомогою цього суфікса, і тепер він використовується для утворення образливих слів, не обов'язково від дієслів: хам – хамло тощо» [<http://myslovo.com/?dictionary=%d0%bb%d0%be>]. Формант -л- надає похідним словам відтінку згрубілості, однак не змінює значення. Відповідно, неологізм *ковидло* – пейоратив, стилістично маркована лексема з негативною конотацією. Те саме значення має формант -ищ- у словотвірній структурі новотвору *ковидище*.

Антоніміїним афіксом до вищезазначеного є суфікс -ен- у новотворі *ковіденя*. Неологізм утворено за моделлю: основа ковід- + суфіксальний формант -ен-, який надає деривату зменшувально-пестливого значення (зайчєня, білчєня тощо). Відповідно *ковіденя* – дитина зачата/народжена під час пандемії.

Нескладною є словотвірна модель лексеми *ковідний*: твірна основа ковід- + суфікс -н-. Таким чином утворюється прикметник від іменника – мотиваційної бази. Ця словотвірна модель є досить поширеною в українській мові: сон – сонний, холод – холодний, жир – жирний тощо. Відповідно від прикметника *ковідний* утворюється іменник *ковідник* шляхом додавання суфікса -ик-, що має значення «істота чоловічої статі». Цей суфікс виявляє високу продуктивність в українській мові (сонний – сонник, дощовий – дощовик тощо), так само, як словотвірна модель. Похідним від лексеми

ковідник є лексема *ковідниця* з тим самим значенням. Слово *ковідниця* відрізняється морфологічною категорією роду – жіночий рід. Зміна родової належності пов'язана з морфонологічною зміною – чергуванням приголосних к//ц, що теж властиво фонетичній системі української мови.

Ковідник, ковідниця – неологізми на позначення лікарні для хворих на ковід. Ідентичне значення має й новотвір «ковідарня», однак утворений він, на думку С. Жарко, у відмінний спосіб: ковід- + лікарня [Жарко, с. 61].

Неологізм *ковідіант* утворено шляхом суфіксації: словотвірна основа ковід- з асемантичним нарощенням і, функція якого полягає в спрощенні вимови лексеми + -ант (суфікс зі значенням особи). Очевидною, на нашу думку, є формальна подібність новотвору до лексеми *комедіант*, що зумовлено схожістю двох коренів: *ковід* і *комед*. Словник української мови фіксує такі значення слова «комедіант»: 1) *заст.* взагалі артист; цирковий клоун, штукар; *перен. ірон.* про людину, яка своєю поведінкою, учинками схожа на штукаря, фокусника; 2) *перен. ірон.* удавальник, лицемір [sum.in.ua]. Уважаємо, що саме друге значення, наведене в словнику, актуалізується в неологізмі «ковідіант», зазнавши уточнення й доповнення.

Суфіксальним способом утворено й новітню одиницю «ковігіст». У морфемній будові деривата маємо афікс -іст-, якому властиве значення особи (імпресіонізм – імпресіоніст, піаніно – піаніст тощо). Слід зауважити, що цей суфікс іншомовного походження. Жарко стверджує, що цей неологізм утворено шляхом контамінації, або телескопії, «що полягає в накладанні однієї морфеми одного вихідного компонента на морфему іншого вихідного компонента»: ковід- + пофігіст [Жарко, с. 61].

Значно менше похідних ад'активів, які у своєму складі мають елемент «ковід» як префіксоїд: *ковідозахисний, ковідогендерний* (у складі наведених слів – інтерфікс -о-), *ковідетичний* (без інтерфікса).

Актуальним у мовленні стає й відприкметниковий прислівник *ковідно*, утворений способом суфіксації (*ковід* → *ковідний* → *ковідно*). Прислівник-новотвір є мотиваційною базою для можливих нових похідних, утворених

додаванням продуктивних префіксів-формантів *a-* (*без-*): *аковідно*, *безковідно*.

Значно рідше в порівнянні з іменними частинами мови утворюються дієслова з частиною «ковід». Однак засвідчуємо здатність мовної одиниці *ковід* продукувати інфінітивну форму *ковідити*. Наприклад: *Потрібно заставити владу працювати, а не **ковідити*** (коментар користувача до публікації «Чому влада любить дистанційку?»; ukblow.info, 10.09.2020). Цей новотвір має процесуальне значення, вступає в синонімічні відношення з вербативом *хворіти*, акцентуючи на причинах і характері нездужання.

Уживання особових форм дієслова *ковідити* стало активним наприкінці 2020 року, напередодні зимових свят. Деякі жанри календарно-обрядових пісенних форм, серед яких – колядки, були осучаснені. Зокрема наведений трансформований текст колядки включає форму I особи однини теперішнього часу *ковідую*:

Ковідую-ковідую, антисептик носом чую.

Карантин очима бачу, дайте маску, бо заплачу

(Інтернет-портал «На Парижі», 28.10.2020).

Ковідую, ковідую, я вже носом ніц не чую»

(Інтернет-портал «На Парижі», 28.10.2020).

Пожвавлення дериваційних процесів було зумовлене фонетично-морфемною подібністю слів *колядую* та *ковідую*.

Крім вищезгаданих дієслівних форм, констатуємо й уживання форми III особи однини *ковідить*. Наприклад: *Європа знову **ковідить**, але є позитив...* (Особистий блог А. Ярмака).

Констатуємо також утворення й інших неологізмів-дієслів: *ковіднутися*, *ковідувати*. Морфемна структура цих одиниць є досить простою: *ковід-* + суфікс граматичний *-ну-* зі значенням доконаного виду / суфікс *-ува-*, що вказує на постійну незавершену дію.

Зауважимо: здебільшого лексеми аналізованої групи неологізмів утворюються за продуктивними словотвірними типами сучасної української літературної мови. Приміром, *ковід* – *ковідник*, *ковіденя*, *ковідниця*. Однак подеколи неологізми, утворені від лексеми *ковід*, можуть переходити до розряду власних назв, приміром жіноче ім'я *Ковідія*: «*Ковідія або Карантана*»: *українська зіркова пара розсекретилда статть майбутньої дитини та поділилася думками про ім'я* (Amazing-Ukraine, 01.06.2020).

2.2.1.2. Префіксальний спосіб словотвору

Деякі дієслівні неологізми з елементом *ковід-* утворені шляхом префіксації: *заковідити*, *розковідити*. Зафіксовані префікси мають семантику «почати виконувати дію, названу твірною основою слова».

У мовленні ЗМІ й соцмереж фіксуємо також неологізми-прикметники з часткою *ковід-*. Відповідно, маємо прикметник *ковідний* (основа *ковід-* + суфікс *-н-*), що є твірною базою для частини новітніх дериватів: *аковідний*, *андроковідний*, *безковідний*, *гестоківідний*, *гетероківідний*, *гіперковідний*, *гіпоковідний*, *гомоковідний*, *зооковідний*, *нековідний*, *недоковідний*, *параковідний*, *позаківідний*, *понадковідний*, *псевдоковідний*, *суперковідний*, *трансковідний*, *феміноковідний*.

2.2.1.3. Композиція, або основоскладання

Утворення слова способом композиції часто супроводжується різними морфонологічними явищами, зокрема гаплогією, оскільки відбувається накладання морфів. Наприклад, у таких неологізмах: *ковідео* (*ковід-* + *відео*, редукується частина кореня *від-*) – *відео*, записане під час карантину; *ковідіот* (*ковід* + *ідіот*, редукується частина кореня *ід-*) – 1) той, хто применшує загрозу коронавірусу, не дотримується маскового режиму й/ або соціальної дистанції, 2) той, хто надмірно піддається паніці. Прагматика композита *ковідіот* спрямована на тлумачення поняття «коронавірусний панікер» з яскраво вираженим негативним оцінним забарвленням. На думку

О. Попкової, аналізований новотвір утворений шляхом блендингу, «що на сьогодні є продуктивним механізмом словотворення і полягає в поєднанні таких засобів, як мовленнєві помилки та мовна гра» [Попкова, с. 175]. Лексема *ковідіот* з'явилося в англomовному середовищі, у березні 2020 року його зафіксував онлайн-словник сленгу англійської мови «Urban Dictionary» [<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot>], однак в англійській мові ця лексема має шість значень, тоді як в українській – тільки два.

Як відомо, значну частину лексичного складу української мови становлять складні слова. Під час періоду пандемії ця тенденція не втратила своєї актуальності, оскільки вищезгадані лексеми стали надбанням не лише медичної галузі, а й інших сфер діяльності людини. У зв'язку із різноманітністю форм та семантики неологізмів періоду ковід-пандемії, велика частина складних мовних одиниць утворена способом осново-чи словоскладання на етапі переосмислення нових суспільних змін і реалій, шляхом контамінації, оскільки такий спосіб творення дає змогу продукувати максимально наповнені за змістом й водночас лаконічні за формою номінації через накладання будь-яких структурних елементів твірних основ у довільний спосіб.

Переважна більшість складних новацій репрезентована складними іменниками й похідними від них прикметниками, що реалізують конкретні прагматичні цілі: зокрема привернути увагу реципієнта, акцентувати на вагомості висловлення, спонукати до посиленого піклування про здоров'я, продемонструвати відповідний функційно-стилістичний потенціал, оскільки передбачають певну мету й певні умови своєї реалізації в тій чи тій ситуації.

Як вважає Ж. Колоїз, «комунікативно-прагматична ситуація – це ситуація, коли адресант, маючи “деяку інформацію”, хоче поділитися нею, передати її адресатові, причому кожен раз мовець постає перед вибором між кількома альтернативно можливими вербальними засобами» [Колоїз, с. 224]. Автори текстів ЗМІ в кожній комунікативно-прагматичній ситуації щоразу обирають

необхідну лексичну інтенцію автора, підпорядковану меті досягнення необхідного прагматичного ефекту. Оскільки значущість таких лексем оприявлюється в кожному конкретному мовному епізоді й виникає у свідомості реципієнта з тими чи тими факультативними смисловими відтінками на основі асоціативних зв'язків.

У деяких аналізованих новотворах яскраво виражений конотативний макрокомпонент, зокрема йдеться про такі лексеми: *ковігіст*, *ковідіант*, *ковідіот*. У мовленні ЗМІ наведені новації з емоційно-експресивною оцінкою використовуються досить активно, що підтверджує тенденцію до відображення в медійних текстах афективних станів мовців, їхньої розкутості.

Ці, а також деякі інші неологізми: *covidiot* (covid + idiot); *covideo* (covid + video) [Бондаренко, с. 82–83] – українською мовою запозичено, вони поступово переходять у розряд інтернаціоналізмів.

Утворення деяких складних неологізмів пов'язане з потребою дібрати експресивний відповідник до вже наявного в мові слова. Такі деривати виконують експресивно-номінативну функцію, оскільки не лише по-новому називають певні реалії, а й репрезентують зміст з емоційним чи логічним акцентом. Таким чином, складні новотвори, що мають конотативні елементи в семантиці, мають прагматичний вплив, який зумовлений запереченням існування захворювання та нехтуванням превентивним заходами: *ковідонегатив*, *ковідоманія*, *ковідостерія*, *ковідобесія*, *ковідомаячня*, *ковід-дисидент*, *ковід-скептик*, *ковідопесиміст* тощо. Друга частина наведених складних утворень розкриває власне ставлення того, про що йдеться в першій, прагматична мета якої – привернути увагу читачів. Мета складного неологізму *ковід-ентузіаст* є протилежною, що пояснюємо семантикою новотвору – зразкове виконання та дотримання всіх попереджень щодо коронавірусу.

На думку С. Жарко, «...телескопія характеризується зміною порядку складових частин» [Жарко, с. 61]. Словотвірною базою є не основа/ повністю

слово, а її/ його довільна частина (подекуди така, що збігається з основою). Такий словотвірний афікс не існує в мові, а виникає лише в момент словотвору. Цим пояснюється брак єдиної моделі творення одиниць мови. «Семантика телескопізмів прозора, оскільки вони утворені за аналогією до узуальних номінацій» [Жарко, с. 61].

Цікавою є словотвірна модель неологізму *ковідономіка*: *ковід-* + *економіка*. При утворенні нової одиниці другий компонент мотиваційної бази зазнає усічення, причому усікається частина кореня. Як відомо, саме корінь акумулює в собі центр лексичного значення слова. Однак новотвір «ковідономіка» не тільки не втрачає семи *економіка*, а й набуває додаткового значення, пов'язаного з новим коренем *ковід-*. На нашу думку, це можна пояснити тим, що зберігається частина кореня й суфікс *-ік-*. Ці афікси й «успадкували» значення, пов'язане з економікою. Подібним чином утворено й неологізм *ковіняшка*: *ковід-* + *няшка* (*сленг.* милий). Відбувається злиття мотиваційних слів, причому виникає усічення першої основи задля спрощення вимови й милозвучності.

Усічення першого компонента спостерігаємо також у деяких інших дериватах, утворених способом основоскладання: *ковідарунок*, *ковідрама*, *ковідумка*, *ковідурень*, *ковідень*, *ковітактика*. Хоча радше ці інновації слід вважати дериватами, утвореними шляхом телескопії, коли матеріально прихована частина на рівні значення «розгортається» і зчитується повною мірою в тій сумі значень, які закладалися.

Значна частина неологізмів із компонентом «ковід»/«*covid*» утворені шляхом основоскладання чи словоскладання: *ковідопозитив*, *ковідонегатив*, *ковідокраїна*, *ковідозалежність*, *ковідіоскар* тощо. Серед означеного масиву неологізмів помітними є юкстапозити: наприклад, *ковід-лікарня*, *ковід-пацієнт*, *ковід-аналізи*, *ковід-палата*, *ковід-слова*, *ковід-дисидент*, *covid-хворий*, *covid-неологізми*, *covid-показники*, *covid-вакцина*. У таких дериватів частина *ковід-*, *covid-* має статус прикладки, а її функція зводиться до уточнення значення стрижневого іменника.

Власне основоскладання варто класифікувати як різновид морфологічного словотворення, формальним показником якого виступає інтерфікс, що поєднує кілька твірних основ. У результаті основоскладання утворюються складні слова, або композити [Колоїз, с. 48]. Наявність інтерфікса є специфічною ознакою відповідного способу словотворення в цих дериватах. При зрощенні в одне слово сполучаються два цілих слова, причому без використання інтерфіксів та суфіксів.

Розглянемо словотвірні моделі основоскладання з першим компонентом «ковід» + асемантичний інтерфікс -о- + коренева морфема:

1. Особа – носій процесуальної ознаки: *ковідоман, ковідоматист, ковідонат, ковідопсих, ковідохам.*
2. Премет: *ковідоблок, ковідопаспорт, ковідотруна, ковідосептик.*
3. Процес або явища суспільного життя: *ковідобій, ковідоблеф, ковідобор, ковідобунт, квідоглобалізм, ковідогра, ковідожиття, ковідолайф, ковідозахсит, ковідозлочин, ковідобесія, ковідопатологія, ковідоплан, ковідополон, ковідорай, ковідопотік, ковідоранг, ковідорасизм, ковідорежим, ковідорейтинг, ковідорік, ковідорух, ковідосвіт, ковідосепт, ковідосервіс, ковідостатус, ковідостоп, ковідострім, ковідострус, ковідотактика, ковідохвиля.*
4. Стан: *ковідожсах, ковідофренія, ковідоляк, ковідомарення, ковідосмерть, ковідостан, ковідострах, ковідострес.*
5. Значення сукупності: *ковідосуд.*

Поширені також і деривати, утворені шляхом композиції без інтерфікса:

1. Особа – носій процесуальної ознаки: *ковід-естет.*
2. Абстарктні поняття: *ковід-архаїка, ковід-етика.*
3. Значення сукупності: *ковід-армія, ковід-уряд.*

Подеколи деривати, утворені способом основоскладання, мають таку структуру: префіксоїд (без інтерфікса) + ковід-: *автоковід, акваковід, андрокковід, демоковід, псевдокковід, самоковід.*

«Для юкстапозитів характерне складання двох і більшої кількості оформлених слів або форм слів без сполучних голосних. Юкстапозити – це переважно слова, що складаються з двох іменників, у яких одна частина – прикладка, що поєднується з пояснюваним елементом» [Віняр, с.15].

Спробуємо навести словотвірні моделі таких лексичних новотворів, взявши за основу роботу лінгвістів С. Омельчук і Т. Мандич [Омельчук, Мандич, с. 120–121]:

– основоскладання з першим компонентом ковід- + інтерфікс -о-: *ковідохам, ковідопаспорт, ковідотруна, ковідосептик, ковідобій, ковідоблеф, ковідобунт;*

– основоскладання з першим компонентом ковід- - у ролі префіксоїда + інтерфікс -о- + прикметник: *ковідозахисний, ковідогендерний;*

– словоскладання (юкстапозиція) з першими компонентами корона-, ковід-: *ковід-естет, ковід-армія, ковід-уряд, корона-витрати, корона-дискотека;*

– основоскладання з першими компонентами корона-, ковід- у ролі префіксоїда (без інтерфікса) + прикметник: *ковідетичний, коронавіруючий;*

– основоскладання з першим компонентом-префіксоїдом + інтерфікс -о- + ковід-: *тираноковід, феміноковід;*

– основоскладання з першим компонентом-префіксоїдом (без інтерфікса) + ковід-: *демоковід, самоковід.*

Досліджуючи мову ЗМІ, констатуємо факт утворення нової одиниці під час характеризування іншого неологізму: «Термін [ковідіант] доволі свіжий, до ковідіантів дехто зараховував і Дональда Трампа, і президента Бразилії Болсонаро, і президента Білорусі Лукашенка, але оскільки сама по собі комедія – це високе драматичне мистецтво, кожен поціновувач сам складе для себе список акторів, гідних нашого сьогоденного неологізму – КовідіОскарю для найкращих ковідіантів» [<https://hromadske.radio/podcasts/tse-lyshe-kovid/uchast-prezydenta-brazylii-v-antykarantynnykhmitynhakh-vykydannya-frantsuz-kykh-syriivtonnamy-chym->

shche-zdyvuie-nas-svit-nakarantyni]. Неологізм *ковідіоскар* утворений способом композиції: корінь-основа *ковід-* + корінь-основа *оскар-*, між якими маємо асемантичний інтерфікс *-і-*.

Від аббревіатури *COVID* на зараз утворено досить багато нових складних мовних одиниць, більша частина яких була актуалізована або переосмислена з новою комунікативно-прагматичною метою чи спеціально створена для позначення осіб, станів людини, явищ, процесів тощо з метою відображення поведінки індивідуума в соціальному середовищі. Як показують аналізовані неологізми, словотвірний потенціал згаданої аббревіатури в сучасній деривації є досить високим, що пов'язано зі злободенністю теми коронавірусу. Постає новачі, що є прямими запозиченнями аббревіатури *COVID* у її оригінальному написанні з родовою атрибутивною семантикою (*COVID-госпіталізація, COVID-паспорт тощо*): *Станом на 13 квітня в Україні вже п'ять регіонів відповідають нормі за рівнем COVID-госпіталізацій* (День, № 65, 13.04.2021); *Кожен українець зобов'язаний отримати «COVID-паспорт» – паспорт здоров'я. На все про все – 30 днів. Всім, хто цього не зробить, вносять штраф!; Нам теж треба розробити свою систему відповідної «COVID-паспортизації»* (Газета по-український, 29.03.2021).

Зазначені лексеми виступають також першим складовим компонентом новоутворених юкстапозитних іменників і похідних від них прикметників. Подеколи в текстах ЗМІ можна помітити написання аббревіатури коронавірусної хвороби в наведених складних іменниках малими літерами (*сovid-вакцина, -відділення, -заборона тощо*). Водночас фіксуємо значне поширення написання цієї аббревіатури українськими малими літерами. Приміром, *ковід-вакцина, -відділення, -заборона тощо*. Проте слід зауважити, що подібні складні мовні одиниці, незалежно від оформлення початкового елемента (*COVID-тест, covid-тест, ковід-тест*), негативно впливають на українське прикметникове словотворення, оскільки є наслідком прямого перенесення на ґрунт української мови англійської словотвірної моделі

й, як вважають дослідники, «деформують системно зумовлену граматичну норму української літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника – спеціалізованого засобу реалізації ознаковості та обмежують відіменникове творення прикметників» [Городенська К Нові явища та процеси в укр. словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? Українська мова. 2013 №2, с. 4]. Зважаючи на це, замість першого іменникового компонента COVID/covid/ковід, у вказаних складних єдностях, на нашу думку, слід віддавати перевагу ад’єктиву *ковідний*.

Переважна кількість аналізованих неологізмів утворена за продуктивними словотвірними типами. Приміром, *ковід + позитив – ковідопозитив, ковід+дисидент – ковід-слово* тощо.

2.2.1.4. Основні словотвірні моделі

дериватів із елементами *корон-, ковід-, covid-*

У сучасній українській мові високу дериваційну спроможність одиниці *ковід* засвідчує близько 150 хештегів у дописі від 10.07.2020 спільноти «How-how» у фейсбуці. Велику кількість лексичних новацій із основою «ковід» репрезентовано таким словотвірними моделями:

1. Твірна основа *ковід-* + суфіксальний формант іншомовного походження *-ист-*, що має семантику «особа – носій процесуальної ознаки»: *ковідист*.
2. Твірна основа *ковід-* + суфікс-формант *-янин-* зі значенням «особи – носія процесуальної ознаки»: *ковідянин*.
3. Твірна основа *ковід-* + суфіксальний формант іншомовного походження *-лог-* – «особа – носій процесуальної ознаки»: *ковідолог*.
4. Твірна основа *ковід-* + іншомовний суфікс-формант *-евт-* зі значенням «особа – носій предметної ознаки, названої твірним словом»: *ковідоцевт*.
5. Твірна основа *ковід-* + асемантичне нарощення *-ал-* + іншомовний суфікс-формант *-іст-*, що позначає особу: *ковідаліст*.

6. Твірна основа ковід- + суфіксальний формант іншомовного походження -изм- – «назва явища суспільного життя»: *ковідизм*.

7. Префікс-формант -нон + твірне слово ковідист: *нонковідист*.

8. Префіксальний формант нон- + твірне слово ковідизм: *нонковідизм*.

Чимало інноваційних дериватів-іменників, ще не зафіксованих тими чи тими лексикографічними джерелами, утворено відповідно до внутрішніх механізмів словотворення за аналогією до регулярних чи нерегулярних моделей словотвору, актуальних для мовної системи. Наприклад, *ковідолітика (політика)*, *ковіліція (коаліція)*, *ковідляндія (спортландія)*, *ковідоманія (ігроманія)*.

Таким чином, мовна лексема «ковід», якщо її розглядати як структурний елемент будови слова, набуває статусу вільного кореня. Тож частинам *корон-* і *ковід-* притаманні ознаки, що властиві афіксоїду. Водночас вона щодо другої частини іменника виступає визначальним компонентом. За рідкісним винятком в узусі одночасно можуть співіснувати обидва варіанти: словосполучення з повним прикметником *коронавірусний* + іменник і *корона* + іменник. Наприклад: *коронавірусна лікарня* і *короналікарня (корона-лікарня)*. Як видно з прикладу, *корон-* в разі злитого і дефісного написання виступає еквівалентом прикметника *коронавірусний*, від якого слово було утворено шляхом редукції, і зближується за функцією з прикметником, який перебуває у препозитивній позиції. У прикладах із частиною *корон-* нівелюється різниця злитого й написання з дефісом [Косович, с. 34].

У нашій роботі ми спробували виділити деякі (активно використовувані) неuzuальні способи продукування неологізмів періоду пандемії: субституція (27 слова, 6 %) та контамінація (24 слова, 5,3%).

2.2.2. Неузальні способи словотворення

2.2.2.1. Субституція

Субституція (лат. *substitutio* < *substitutio* – «підставляю, заміняю») – спосіб неузального словотворення, суть якого полягає в тому, що дериват утворюється шляхом заміни у твірному слові морфеми або неморфемного елемента за аналогією до структури іншого слова, при цьому залишаються відчутними асоціації з «витісненою» частиною, яка бере участь у формуванні нового змісту. Загалом в українському мовознавстві цей спосіб словотвору розглядається як «схрещення двох мовних одиниць, що, перебуваючи в парадигматичних (у відношенні синонімії і взагалі семантичної співвіднесеності) і рідше синтагматичних відношеннях між собою, одночасно спливають у свідомості мовця при потребі позначення певного поняття чи ситуації і внаслідок цього переплітаються або тісно поєднуються в межах однієї новоутвореної одиниці» [Колоїз, с. 91]. Способом субституції утворено, наприклад, неологізми *ковіліція*, *ковіляндія*, *ковідоманія*.

Усього 27 (6 %) похідних лексем-іменників з компонентами *ковід-* і *корона-*, які ще не зафіксовані в лексикографічних джерелах, утворено відповідно до внутрішніх механізмів словотворення за аналогією до продуктивних чи непродуктивних словотвірних моделей, наявних у системі мови. Наприклад, *ковідолітика* (на зразок *аналітика*, *політика*, *проклітика*); *ковіліція* (на зразок *коаліція*), *ковідляндія* (на зразок *кідляндія*, *онляндія*, *спортляндія*); *ковідоманія* (на зразок *ігроманія*, *кіноманія*, *наркоманія*) [Омельчук, Мандич, с. 121]. Досліджуючи словотвірну валентність нових слів з елементами *ковід-* і *корона-*, зауважуємо, що за принципом аналогії (відповідно до моделі N + суфіксод -навт: *астронавт*, *океанавт*, *космонавт* тощо) утворено й іменник *коронавт*, що має негативну конотацію (порівняймо: *алконавт* у значенні *алкоголік*): *Коронавт Путін. Візит президента викликав насмішки* (Gazeta.ua, 22.04.2020) [Омельчук, Мандич, с. 119]. Однак варто зауважити, що дериват *коронавт*, як й експресивно забарвлена одиниця *алконавт*, у своєму складі має

стилістично заряджений формант, що й надає оцінного значення наведеним словам.

2.2.2.2 Контамінація

Контамінація (з лат. *contamination* – «змішування, зіткнення») у неології – неузувальний спосіб, у результаті якого відбувається «проникнення першої частини одного слова в інше та витіснення з цього іншого слова його початку, продукується похідна одиниця шляхом “злиття”, “схрещування” слів або частин слів в одне нерозкладне ціле – формальне і семантичне, що передбачає обов’язкове взаємопроникнення поєднаних компонентів на основі їхньої звукової подібності, тобто неузувальна одиниця з’являється внаслідок суміщення формально тотожних елементів твірних слів (переважно двох), що мають звукову схожість, взаємопроникнення частин основ із накладанням їх одна на одну» [Колоїз, с. 96].

Шляхом контамінації було утворено певну частину досліджуваних слів (24 слова, 5,3 %). Цей спосіб дає змогу продукувати семантично максимально ємні й водночас лаконічні за формою деривати шляхом накладання будь-яких елементів твірних основ у довільний спосіб. Прагматичний потенціал таких складних одиниць уможливив реалізацію дериваційних можливостей словотвірної гри та прагматики гумористичного відтінку слова.

У цей спосіб було утворено, приклад, такі мовні новації: *ковдур* (ковід + дурень), *ковідурень* (ковід + дурень), *ковідлице* (ковід + страшилище), *ковідько* (ковід+дідько), *коронтин* (корона + карантин), *Зе-Ковід* (Зе + Ковід). Контамінація з часткою «зе» пов’язана з президентською, парламентською кампанією В. Зеленського. Наприклад, *Зе-президент* чи *Зе-парламент*.

На сучасному етапі розвитку мови констатуємо часткове засвоєння мовною системою одинці *ковід*, що полягає у відсутності внормованого написання. Приміром, *ковід-тест*, *covid-тест*, *COVID-тест*. Якщо говорити про останній варіант написання, то в ньому частина *COVID* є прямим запозиченням аббревіатури в її оригінальному англomовному правописі й, характеризує наступний компонент композита, виражає атрибутивне

значення (*COVID-вакцина, -відділення, -заборона, -ліжко, -лікарня, -патруль, -пацієнт, -показники, -тести, -фонд, -центр, -цифра тощо*): Від багатих – біднішим: *Китай приєднався до ініціативи щодо COVID-вакцини* (Укрінформ, 10.10.2020); *В Ізраїлі «ультраортодокси» кидали у поліцію каміння і металеві пруті через COVID-заборони* (Укрінформ, 10.10.2020); *Половина COVID-ліжок на Львівщині заповнена* (Укрінформ, 10.10.2020); *Кількість пацієнтів у COVID-лікарнях дуже швидко зростає – Степанов* (Укрінформ, 02.10.2020); *Лише в двох областях COVID-показники не перевищують базовий рівень* (Укрінформ, 25.09.2020); *Степанов: Приватні лабораторії не робитимуть COVID-тести людям з вулиці коштом МОЗ* (Укрінформ, 10.10.2020).

Таким чином, прикметниково-іменникові словосполучення *ковідне відділення, ковідна лікарня, ковідний центр, ковідний патруль* тощо цілком відображають своєрідність національного словотворення. Наведімо кілька прикладів уживання таких словосполучень у текстах українських ЗМІ: *Бергамо – ковідний центр Європи* (ТСН, 11.10.2020); *Ковідна пневмонія має характерний вигляд і на КТ її візуально ні з чим не сплутаєш* (KURS, 05.09.2020); *Пацієнти з підозрою на коронавірус можуть безкоштовно зробити комп'ютерну томографію і рентген – вони тепер увійшли до так званого «ковідного пакету»* (Ірпінський вісник, 15.10.2020); *Зараз дівчина працює в бригаді найвищого класу С, яка до того ж опікується екстреними ковідними викликами* (Вінницький інформаційний портал «ВЕЖА», 03.05.2020).

Зафіксовані нами неологізми – це іменники, прикметники, дієслова та прислівники, переважно утворені за аналогією до вже наявних в українській мові лексем. Більша частина складних новотворів із частинами корона- та ковід- представлена композитними іменниками (397 слів, що становить 87,7 % загальної кількості), які реалізують конкретні прагматичні цілі: передусім привернути увагу реципієнта, попередити про значущість викладеної інформації, спонукати до більш посиленої уваги щодо власного

здоров'я та життя, продемонструвати відповідний функційно-стилістичний потенціал, оскільки передбачають конкретну мету та конкретні умови своєї реалізації в певній ситуації. Прикметникові неологізми характеризуються обмеженою кількістю (38 слів – 8,5%). Порівняно з іменниковими й похідними прикметниковими формами інше частиномовне вираження слів на позначення коронавірусної хвороби є ще менш поширеним. Дієслова (в тому числі дієприкметники) кількісно становлять доволі нечисленний клас новітніх дериватів обраної тематичної групи: 12 дієслів (2,7%). Наприклад, лексема *ковід* здатна утворювати інфінітивну форму *ковідити*. Найменшу кількість фіксуємо прислівникових okazіоналізмів (усього 5 слів – 1,1%): *ковідно*, *аковідно*, *безковідно*, *коронавірусно*, *некоронавірусно* – усі вони постали від інноваційних ад'єктивів.

Таблиця 1.

Частиномовна належність неологізмів з корона-, ковід-

Частини мови 3 компонентом

корона- 3 компонентом

ковід-/COVID- Разом

Іменники	218	48,2 %	180	39,7 %	397	87,7 %
Прикметники	14	3 %	24	5,3 %	38	8,5 %
Дієслова	4 (3 дієприкм.)	0,9%	8 (2 дієприкм.)	1,8%	12	2,7%
Прислівники	2	0,4 %	3	0,7 %	5	1,1 %
Разом	238	52,5 %	215	47,5 %	453	100 %

Найпродуктивнішою моделлю утворення складних дериватів з компонентами корона-, ковід- виявилась модель іменник + іменник – 237 слів (52%), а 10 таких слів (2% усієї кількості) утворено за зразком іменник + прикметник/дієприкметник.

Аналіз опрацьованих неологізмів свідчить, що найпродуктивнішим способом словотворення є осново- та словоскладання – 280 слів (62%), афіксальне словотворення – 69 слів (15%). Чималу кількість становлять одиниці, утворені за допомогою неузואльних способів: контамінації –

24 слова (5,3 %) та субституції – 27 слів (6 %). Серед типів афіксального способу словотворення найбільш розповсюдженим є префіксальний (42 слова – 9,3 %) і суфіксальний-префіксальний (22 слова – 5 %).

Висновки до розділу 2

Отже, твірні основи *корон-*, *ковід-*, *covid-* наділені потужним словотвірним потенціалом, активно продукують нові лексичні одиниці, утворені за регулярними чи нерегулярними дериваційними моделями. Найбільш продуктивною є твірна основа *ковід-*. Новотвори з основами *корон-*, *covid-* трапляються дещо рідше. Такі похідні, зумовлені певним мовленнєвим контекстом (переважно розмовним), хоча й мають типову для українських слів морфемну будову, однак належать до контекстуальних, їх ще не зафіксовано в словниках. Це означає, що лексема *ковід* і похідні від неї стрімко втрачають статус терміна спеціальних галузей знань (медицини, хімія, біологія тощо) і переходить до класу загальноживаної лексики.

Констатуємо часте утворення слів способом основоскладання або словоскладання, суфіксації. Префіксації значно менше. Переважно це іменники, подекуди прикметники, рідко дієслова.

Активізацію процесів утворення неологізмів із частиною *корона-* й *ковід-* констатуємо в таких тематичних групах: номінування захворювання, називання особи й симптомів, пов'язаних із COVID–19, домінування реалій і процесів, виникнення яких зумовлене поширенням коронавірусу. Семантично місткі складні одиниці уможливають згорнення окремих деталей опису в однослівну номінацію, що забезпечує компактність висловлення, що, в свою чергу, підпорядкована закону мовної економії.

Новотвори аналізованої тематичної групи будуть утворюватися й змінюватися доти, доки тема *ковіду* буде злободенною. Зараз спостерігаємо спад активності творення нових слів як в україномовному середовищі, так

і в інших мовах. Це пов'язано з тим, що тема корона вірусу відходить на другий план. Часом інтенсивного словотворення став період жорсткого карантину, що тривав із березня по червень 2020 року.

Специфіка аналізованих похідних неологізмів полягає переважно в їхньому формуванні й побутуванні в мовленні ЗМІ, зокрема соцмережах – порівняно новому комунікативному просторі, який стрімко розвивається й виконує функцію своєрідного середовища для мовотворчості. Пояснюємо це тим, що на час карантинів і локдаунів соцмережі стали майданчиком як для особистої, так і для ділової комунікації. Також технічні можливості інтернету сприяють, з одного боку, залученню до комунікації великої кількості користувачів – представників різних культур, професій, а з іншого – стрімкому поширенню як інформації, так і нових лексичних одиниць.

Варто відзначити, що корпус «ковідної» лексики є дещо різномірним, оскільки переважна частина аналізованих дериватів утворена способом композиції, контамінації за допомогою запозичених лексем. Часто аналізовані лексеми є продуктами мовної гри як одного зі способів адаптації особистості до стресового періоду в житті суспільства.

На сьогодні фіксуємо великий пласт оказіональних складних новотворів, що, з одного боку, розширює звичні межі словотвору, а з другого – порушує мовні норми. Деякі неологізми є продуктом самовираження мовців, адже створені в умовах відсутності заборон (*ковідіоти, ковідіанти, ковідист, ковідисько* тощо). Такі новотвори позначені виразним емоційно-оцінним забарвленням, переважно неприязності, зневажливості. Тому класифікувати їх логічно як сленгові, оскільки в цій лексичній групі яскраво виражена конотація новизни, ці слова не мають синонімічних відповідників у загальноживаній лексиці, перебувають на стадії соціалізації й функціонують обмежено, тільки в межах конкретного стилю. Зауважує К. Городенська: окреслений пласт неологізмів «деформує системно зумовлену граматичну норму української літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника» [Городенська, с. 4].

Як вважає О. С. Деркачова, такі одиниці є результатом певної гри, розваги, які можна розглядати як спробу своєрідного захисту мовців та опору паніці, спровокованій пандемією коронавірусу. Ці неологізми «викликані до життя потребою індивідуума тільки для певного випадку і не претендують на подальшу загальноживаність» [Корж, С. 73].

Таким чином, поширення вірусу COVID–19 сприяло розширенню лексику української мови, що виявилось зокрема в активному формуванні нової групи номінацій у дискурсі українських ЗМІ й повсякденній комунікації носії мови. Ядро означених новотворів становлять терміни зі спеціальних галузей знань (медицина, біологія, хімія тощо), які з периферії перейшли до активного вжитку й стали базою для утворення низки дериватів, передусім суфіксальних та складних слів. Номінативні неологізми, окрім основної їхньої функції, також є виразниками настроїв соціуму, це переважно лексеми розмовного стилю, їм притаманна спонтанність, позасистемність та оригінальність. Нові мовні одиниці характеризуються посиленням конотативного компонента в їхніх семантиці, що зумовлено новизною й актуальністю лексем.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами дослідження дає змогу зробити такі висновки. Поняття «неологізм» розглядається по-різному, мовознавці ще не мають однастайності в цьому питанні. Наприклад, І. Андрусак, Д. Ганич, Д. Мазурик вважають, що поняття «новотвори» й «неологізми» не є тотожними, адже новотвори вживаються на позначення реалій, що вже давно відомі, а неологізми називають ті явища й об'єкти дійсності, які виникли на сучасному етапі. Таким чином, поява нових мовних одиниць зумовлена як внутрішньомовними (тенденції до мовної економії, до однозначності понять, диференціації, прагнення надати експресивного забарвлення лексемам), так і зовнішньомовними (розвиток науки й техніки, вплив засобів масової комунікації, пришвидшення темпу життя суспільства, варіативність функціонування ідейно-політичної боротьби тощо) чинниками. Ми поділяємо думку вчених і так само не ототожнюємо поняття неологізму й новотвору.

На сучасному етапі мовного розвитку появу нових лексичних одиниць зумовлюють обидві групи факторів, однак інтралінгвальні аспекти впливають на виникнення більшої кількості новацій, оскільки для номінації одного явища з'являються різні за способами й моделями неологізми.

Об'єктом нашого дослідження є інноваційні лексичні одиниці української мови з компонентами «корона», «ковід», «covid».

Як свідчать результати здійсненого аналізу, вище названим твірним основам властивий потужний словотвірний потенціал, про що свідчить велика кількість неологізмів, спродукованих ними. Уживання більшості з таких новотворів радше okazionalne, ніж регулярне. Ці деривати переважно належать до розмовного стилю мовлення. Хоча й мають типову для українських слів морфемну будову, однак належать до контекстуальних, їх ще не зафіксовано в лексикографічних джерелах.

Поява нових слів зумовлена пандемією COVID-19, що змінила звичне життя не лише українців, а й усього світу. Як наслідок – новий коронавірусний словник, започаткований з лютого 2020 р. й активно поповнюваний і до сьогодні. Деякі новотвори з'явилися у мережі як меми, інші ілюстрували емоційний стан населення чи ставлення до пандемії. На сучасному етапі розвитку новотвори все більше й частіше вживаються серед населення. Варто зазначити, що існують слова на позначення назви самої хвороби й деривати, умотивовані її назвою. Лексеми *коронавірус*, *ковід*, *корона* відмінюються відповідно до граматичних норм української мови та представлені великою кількістю складних новотворів. Вони й стали мотиваційною основою значної частини похідних слів. Процес їхнього творення був настільки активним, що фіксуємо навіть словотвірні гнізда, які поки що є відкритими.

Найпоширенішими лексико-семантичними групами в межах досліджуваної групи інноваційної лексики є такі: на позначення найменувань інфекції, на позначення людей в умовах пандемії, на позначення видів поведінки, на позначення наслідків діяльності чи поведінки, на позначення пандемійної дійсності тощо.

Здійснивши словотвірний аналіз похідних із названими структурними елементами, констатуємо, що інновації утворюються узуальними і неузуальними способами. Серед узуальних найпродуктивнішим є основоскладання, менш продуктивним – словоскладання. Семантично місткі складні одиниці уможливають згорнення окремих деталей опису в однослівну номінацію, що забезпечує компактність висловлення, що в свою чергу підпорядкована закону мовної економії. Утворення слова способом основоскладання часто супроводжується різними морфологічними явищами. Наприклад, у деяких неологізмах редукується частина кореня. Переважна більшість складних новацій репрезентована іменниками й похідними від них прикметниками. Вони допомагають привернути увагу реципієнта й спонукати його до піклування про своє здоров'я.

Для основокладання характерними є декілька словотвірних моделей. Для позначення осіб, предметів або процесів суспільного життя використовується така модель: перший компонент «ковід-»+асемантичний інтерфікс -о-+коренева морфема. Поширені також деривати, утворені шляхом композиції без інтерфікса.

Серед афіксальних способів найпоширеніший – суфіксальний. Словотвірні моделі досить прості. Однією з таких є наступна: до твірної основи *ковід-* додається суфікс *-к-*. Утворений дериват не відрізняється за значенням від твірного слова, однак набуває специфічного стилістичного забарвлення. За такою моделлю утворюються неологізми з твірною основою *ковід* та формантом *-л-*. Цей формант надає словам відтінку згрублості. Антоніміїм до згаданого вище є афікс *-ен-*, що, навпаки, має зменшено-пестливе значення. Серед узуальних способів словотворення субстантивів можемо виокремити такі основні дериваційні моделі:

- твірна основа *ковід-* + суфікс *-ист-*;
- твірна основа *ковід-* + суфікс *-анин-*;
- твірна основа *ковід-* + суфікс *-лог-*;
- твірна основа *ковід-* + суфікс *-евт-*;
- твірна основа *ковід-* + суфікс *-изм-*.

Поширеною в українській мові під час творення прикметників є така словотвірна модель: мотивувальна основа *ковід-* та суфікс *-н-*. Дієслова з цією основою утворюються значно рідше.

Префіксальний спосіб творення має меншу продуктивність. Серед неологізмів фіксуємо дієслова із семантикою початку виконання дії, а також прикметники зі значенням відносної ознаки.

Активізацію процесів утворення неологізмів із частиною «ковід» констатуємо в таких тематичних групах: номінування захворювання, називання особи й симптомів, пов'язаних із COVID–19, домінування реалій і процесів, виникнення яких зумовлене поширенням коронавірусу.

Новотвори аналізованої тематичної групи будуть утворюватися й змінюватися доти, доки тема ковіду буде злободенною.

Серед неузуальних способів словотворення використовується контамінація й субституція. Способом субституції утворено 27 похідних лексем-іменників з елементами *ковід-* і *корона-*. Шляхом контамінації – 24 інноваційні одиниці. Частина аналізованих дериватів утворена шляхом контамінації за допомогою запозичених лексем та вияву мовної гри як одного зі способів адаптації особистості до стресового періоду в житті суспільства.

Значна група оказіональних складних новотворів, з одного боку, розширює усталені межі словотвору, а з другого – порушує мовні норми. Часто неологізми, що є результатом самовираження мовців (*ковідіоти, ковідіанти, ковідист, ковідисько тощо*), наділені емоційно-оцінною конотацією, переважно негативною. Пояснюється це тим, що простір соцмереж дає змогу висловити свої думки й почуття, зберігши при цьому анонімність, а відчуття безкарності дає абсолютну свободу вираження.

Зараз спостерігаємо спад активності творення нових слів як в україномовному середовищі, так і в інших мовах. Це пов'язано з тим, що тема коронавірусу відходить на другий план. Інтенсивним періодом словотвору став період жорсткого карантину, що тривав із березня по червень 2020 року.

Як свідчить аналіз відповідної групи лексем, найчастіше неологізми з частиною «ковід» уживаються в мовленні ЗМІ. Простір соцмереж також рясніє ними.

Отже, поширення вірусу COVID–19 сприяло розширенню лексики української мови, що виявилось зокрема в активному формуванні нової групи номінацій у дискурсі українських ЗМІ й повсякденній комунікації носіїв мови. Ядро означених новотворів становлять медичні терміни, які з периферії перейшли до активного вжитку й стали базою для утворення низки дериватів, передусім суфіксальних та складних слів. Номінативні

неологізми, окрім основної їхньої функції, також є виразниками настроїв соціуму, це переважно лексеми розмовного стилю, їм притаманна спонтанність, позасистемність та оригінальність. Нові мовні одиниці характеризуються посиленням конотативного компонента в їхніх семантиці, що зумовлено новизною й актуальністю лексем.

Отже, інновайні похідні з елементами ковід-, корон-, covid- засвідчують мовно-дериватологічний потенціал, легкість процесу адаптації іншомовних слоотвірних елементів, швидкість пристосування їх до граматичної системи української мови, природне поєднання з питомо українськими афіксами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алаторцева С. И. Русская неология и неография : современное состояние и перспективы / С. И. Алаторцева. – СПб.: ЛГОУ им. А. С. Пушкина, 1998. – 217 с.
2. Алексеева Е. В. Адъективные новообразования в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Алексеева. – СПб., 2011. – 185 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов: справ. изд. / О. С. Ахманова. – [4-е изд.] – М.: КомКнига, 2007. – 607 с.
4. Апресян Ю. Образ человека по данным языка: попутки системного описания. Вопросы языкознания. 1995. №1. С. 34–41.
5. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID–19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. Львівський філологічний часопис, № 7, 2020. С. 5–12. URL: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.1>.
6. Баранник Д. Х. Українська мова на порозі ХХІ століття / Д. Х. Баранник // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Д. : Навч. книга, 2000. – Т. 2. – С. 6–15.
7. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект–Поліграф», 2005. – 552 с.
8. Бондаренко О. М. Аналіз морфологічних неологізмів англійської мови, створених у зв'язку з пандемією COVID–19. Збірник наукових праць «Нова філологія». № 80. Том I (2020). С. 79–83.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

10. Весна Т. В., Телецька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. Записки з романо-германської філології. Випуск 1 (44). 2020. С. 82–89.
11. Виноградов В. В. Понятие внутренних законов развития языка в общей системе марксистского языкознания / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – М., 1952. – № 2. – С. 3–43.
12. Віняр Г. М. Словник новотворів української мови початку ХХІ століття / Упорядники: Г. М. Віняр, Л. Р. Шпачук. – Кривий Ріг, 2005. – 158 с.
13. Віняр Г. М. Творення нових іменників багатоосновними способами (на матеріалі газети “Україна молода”). Філологічні студії. Вип. 3, 2009. С.14–20. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua>
14. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): моногр. / Г. М. Вокальчук. – Рівне: Перспектива, 2004. – 524 с.
15. Вокальчук Г. М. Неологічні назви осіб у сучасних слов’янських мовах : моногр. / Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, В. В. Максимчук. – Рівне – Оломоуць, 2011. – 355 с.
16. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы / Под. ред. Б. А. Серебренникова, А. А. Уфимцевой. – М.: Наука, 1977. – 293 с.
17. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: учебн. для вузов / В. Г. Гак. – М.: Добросвет, 2004. – 862 с.
18. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
19. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? Українська мова. 2013. № 2. С. 3–11.

20. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / В. О. Горпинич. – Д. : ДДУ, 1998. – 189 с.
21. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 208 с.
22. Денисенко С. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2010. № 51. С. 3–6.
23. Деркачова О. Мовна картина Covid-ного світу: український контекст. С. 23–39. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1678686%20.pdf>
24. Довбня Л. Е., Товкайло Т.І. Постать Івана Франка в історії української мовознавчої науки. Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки». Переяслав, 2020. Вип. 10. С. 240-260.
25. Дюкар К. В. Інноваційні одиниці: okazіоналізми чи потенціалізми? / К. В. Дюкар // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2012. – №1014. – Вип. 65. – С. 10–15.
26. Карпіловська Є. А. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил» / Є. А. Карпіловська // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту: Серія: Філологія. – 2005. – Т.8. – №1. – С. 106–117.
27. Карпіловська Є. А. Сучасна українська словотворчість та її відображення в неологічних словниках / Є. Карпіловська // Вісник Львівського ун-ту. Сер. філологічна. – 2004. – Вип. 34, ч. 1. – С.174–181.
28. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: Монографія. К.: Акцент, 2007. 311 с.
29. Колоїз Ж. В. Неузуальне словотворення: [монографія] / Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. – 156 с.
30. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення : [монографія] / Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. – 156 с.

31. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: моногр. / Ж. В. Колоїз; відпов. ред. В. С. Калашник. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
32. Коломієць В. Т. Збагачення мови новими словами // Рідне слово. – Вип. 9. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 14–20.
33. Корж Ю. Ковід-дисиденти та короїнали: іронічний словник пандемії коронавірусу. URL: <https://gwamedia.com/kovid-dysydeny-ta-koroyinaly-ironichnyj-slovnyk-pandemiyi-koronavirusu/>
34. Коронавірус: медична термінологія зрозумілою мовою. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%8E-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E/a-52846355>
35. Косович О. В. Корона-словотворчість мови в умовах пандемії –2020. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Українська мова. Том 32 (71) № 1. Ч. 1. 2021. С.30-37. URL: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-1/06>
36. Костич Л. М. Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови : [моногр.] / Л. М. Костич. – К. : Київськ. ун-т, 2004. – 227 с.
37. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи / В. Г. Костомаров // Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – М., 1994. – 320 с.
38. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич / заг. ред. Є. В. Кротевича – К.: АН УРСР, 1957. – 236 с.
39. Кухарська В.М. Особливості перекладу неологізмів у мові газети «День». Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

- на тему. Національний університет "Острозька академія". Острог, 2020.
URL:
<https://theses.oa.edu.ua/DATA/170/%D0%9A%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%92.%20%D0%9C.pdf>
40. Лук'яненко С. С. Суфіксальні інновації в українському соціально-політичному назовництві / С. С. Лук'яненко // Вісник Запорізького ун-ту. – 2006. – Серія : Філол. науки. – № 2. – С. 155–162.
  41. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Мазурик. – Л., 2002. – 212 с.
  42. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1981. – № 2. – С. 22–34.
  43. Морозов С. М. Словник іншомовних слів / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
  44. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень / О. М. Мороховський // Мовознавство. – 1984. – № 1. – С. 19–25.
  45. Москвіна М. А. Лексико-фразеологічні інновації в публіцистиці кінця ХХ-початку ХХІ століття: семантика, стилістика, прагматика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / М. А. Москвіна. – Волгоград, 2008. – 26 с.
  46. Муромцев І. В. До питання про співвідношення між оказіональним і системним іменним словотворенням у сучасній українській мові / І. В. Муромцев // Тези доповідей та повідомлень міжвуз. наук. конф. З питань східнослов'янського іменного словотвору. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 98–99.
  47. Навальна М. І. Дієслівна лексика соціально-економічної сфери (на матеріалі мови засобів масової інформації кінця ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / М. І. Навальна. – К., 2002. – 18 с.

48. Нелюба А. М. Словотворчість незалежної України. 1991–2011: Словник / Укладач А. Нелюба – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 608 с.
49. Нелюба А. М. Черезкрокове словотворення й інноваційні явища в українській мові (на зразках суфіксальних дериватів) [Електронний ресурс] / А. М. Нелюба // Вісник Дніпропетров. нац. ун-ту. Серія: Мовознавство. – 2009. – Вип. 15. – Т. 1. – С. 201–209.
50. Нелюба А. М. Явище економії в словотвірній номінації української мови: [монографія] / А. М. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2007. – 302 с.
51. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні / Н. Нікітіна // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 2–7.
52. Новікова Є. Б. Неологізм, okazіоналізм, потенційне слово: проблеми розмежування / Є. Б. Новікова // Лінгвістичні дослідження – 2017. – Вип. 45. – С. 97–102.
53. Омельчук С. А., Мандич Т. М. Контекстний аналіз абрєвіатури COVID–19 та лексичних варіантів її на перетині лексикології, словотвору й синтаксису. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-027-8-25>
54. Осадча Н. Українська мовна картина світу: інтерпретації інтеграційного потенціалу. Українознавство. 2017. №3. С. 201–213.
55. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль; перев. с нем. А. А. Холодовича. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 500 с.
56. Пивовар Л. Неологізми періоду коронавірусної пандемії в системі української мови.
URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/pivovar_lilija_neologizmi_period_u_koronavirusnoji_pandemiji_v_sistemi_ukrajinskoji_movi/4-1-0-96.
57. Підкуймуха Л. Мова не йде на самоізоляцію. Forbes, 18.11.2020. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/mova-ne-yde-na-samoizolyatsiyu-18112020-553>

58. Попкова О. А. Комунікативно-прагматичний потенціал складних лексем періоду пандемії (на матеріалі українських газетних текстів). URL: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235534>
59. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: Менеджер, 2000. – 192 с.
60. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики : [моногр.] / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.
61. Сенько Е. В. Теоретические основы неологии / Е. В. Сенько. – Владикавказ: ВИД, 2001. – 235 с.
62. Сенько Е. В. Неологизация в современном русском языке конца XX века: межуровневый аспект: дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Сенько. – Волгоград, 2000. – 436 с.
63. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М.Й. Волощак. – К. : Просвіта, 2001. – 204 с.
64. Словник термінів, які потрібно знати під час пандемії COVID–19. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-terminy-slovnyk/30520097.html>
65. Словник української мови: В 11 т. / колект. уклад.; голова ред. колегії І. К. Білодід. – К.: Наук.думка, 1970–1980. – Т. I–XI. – Т. V : Н–О / ред. тому В. О. Винничук, Л. А. Юрчук. – 1974. – 840 с.
66. Степанишин Б. Іншомовна лексика в українському мовленні: Чи можна (і чи треба) обходитися без чужомовних слів? / Б. Степанишин. – Київ. – 2002. – № 11. – С. 152–155.
67. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис.. ... доктора філологічних наук / 10.02.01 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2003. 33 с.

68. Стишов О. А. Лексичні і стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури / О. А. Стишов // *Культура слова*. – К., 1999. – Вип. 52. – С. 3–12.
69. Уфимцева А. А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики: [монография] / А. А. Уфимцева. – [2-е изд., стер.]. – М.: УРСС, 2002. – 240 с.
70. Федурко М. В. Оказіональні словозрошення в сучасному художньому мовленні: функції та структурні типи / М. Федурко // *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. – Дрогобич: Посвіт, 2015.– С. 273–284.
71. Харченко С. В. Новотвори періоду коронавірусної пандемії в недійному просторі України. *Міжнародний філологічний часопис*. 2020. Вип. 4. С. 104-110. URL: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2020.04.104>.
72. Хлисту́н І. В. Оказіональні неологізми в мові газет періоду коронавірусної кризи. URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/irina_valentinivna_khlistun_okazionalni_neologizmi_v_movi_gazet_periodu_koronavirusnoji_krizi/4-1-0-82
73. Хода Л. Д. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу COVID–19 (на матеріалі українських та словацьких текстів). *Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць*. Випуск LXXXII. Херсон: ХДУ, 2020. С. 130–135.
74. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М.: Просвещение, 1964. – 316 с.
75. Шевчук О. С. Стилiстичнi функцiї словотворчих засобiв / О. С. Шевчук // *Укр. мова i лiт. в шк.* – 1987. – № 5. – С. 30–36.
76. Шилович М. Досить шастати: чому мова не йде на карантин. *Weekend.Today*. URL: https://projects.weekend.today/language_quarantine

77. Якубинский Л. П. Избранные работы: язык и функционирование / Л. П. Якубинский. – М.: Наука, 1986. – 207 с.

ДОДАТКИ

Анотація

Мірошниченко Ю. В. семантико-словотвірна структура інновацій із компонентами корона-, ковід-, covid-

Робота присвячена дослідженню семантико-словотвірних особливостей неологізмів сучасної української мови, у складі яких є компоненти «корона», «ковід», «covid», зокрема аналізу узуальних і неузуальних способів словотвору таких одиниць, мотиваційних стосунків у межах похідних обраної групи лексики, специфіки семантики неологізмів.

Об'єкт дослідження – новотвори сучасної української мови з компонентами корона-, ковід-, covid-. Предметом вивчення є дериватологічні процеси й словотвірні засоби продукування обраної групи лексики.

У кваліфікаційній роботі зроблено спробу аналізу особливостей обраної групи лексики семантичного й словотвірного рівнів. Доведено, що ядро новотворів із компонентами корона-, ковід-, covid- становлять медичні терміни, які стали базою для утворення низки дериватів. Номінативні інновації, окрім основної їхньої функції називання, також набули функції репрезентантів настроїв соціуму. Нові мовні одиниці характеризуються посиленням конотативного компонента в їхній семантиці.

Як показало наше дослідження, найбільш функціонально активним виявився морфологічний словотвір, зокрема композиція, або складання слів, основ та інших структурних частин слів. Досить поширеною є й афіксація, передусім суфіксація. У системі лексики сучасної української мови ковід-неологізми утворюються таким способом: морфологічним, лексико-семантичним, лексико-синтаксичним і морфолого-синтаксичним.

Ключові слова: ковід, коронавірус, дериват, новація, неологізм.

Summary

Y. V. Miroshnychenko semantic and word-forming structure of innovations with corona-, covid-, covid- components

The work is devoted to the study of the semantic and word-formation features of neologisms of the modern Ukrainian language, which include the components "corona", "covid", "covid", in particular, the analysis of usual and unusual ways of word formation of such units, motivational relations within the derivatives of the selected vocabulary group, specifics of semantics neologisms

The object of the study is the novelties of the modern Ukrainian language with corona-, covid-, covid- components. The subject of study is the derivational processes and word-forming means of producing the selected vocabulary group.

In the qualification work, an attempt was made to analyze the features of the selected group of vocabulary at the semantic and word-forming levels. It has been proven that the core of innovations with the components corona-, covid-, covid- are medical terms that became the basis for the formation of a number of derivatives. Nominative innovations, in addition to their main function of naming, also acquired the function of representatives of the mood of society. New language units are characterized by the strengthening of the connotative component in their semantics.

As our research showed, the most functionally active was the morphological word-form, in particular the composition, or the assembly of words, bases and other structural parts of words. Affixation, especially suffixation, is quite common. In the vocabulary system of the modern Ukrainian language, covid-neologisms are formed in the following ways: morphological, lexical-semantic, lexical-syntactic and morphological-syntactic.

Keywords: covid, coronavirus, derivative, innovation, neologism.